видавництво
АТЛАНТ

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я досліджую світ

Частина 2





підручник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)

4 клас

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

підручник інтегрованого курсу
для осіб з особливими освітніми потребами (F 70)

4 клас
(у 2-х частинах)
Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України



КИЇВ
«ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»
2026

УДК 57.081.1*кл4(075.2.056.313)
Т70

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 20.03.2026 р. № 497)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник створено за «Типовою освітньою програмою для 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку»
(розробленою під керівництвом Чеботарьової О. В.)

Електронний додаток до підручника
https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:ATLANT+CS1013+2026_T1/course/

Трикоз С. В., Блеч Г. О.
Т70 Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 4 кл. (у 2-х частинах), частина 2 : Сніжана Трикоз, Ганна Блеч. — Київ : ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ», 2026. — 144 с. : іл.

ISBN 978-617-8658-12-0

УДК 57.081.1*кл4(075.2.056.313)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ


виконай завдання


дай відповіді на питання


зроби разом із дорослими на дозвіллі


запам’ятай


попрацюй у парі


завдання підвищеної складності


відгадай загадку

ISBN 978-617-8658-12-0

© Трикоз С. В., Блеч Г. О., 2026
© ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»,
оригінал-макет, 2026,
художнє оформлення, 2026

Любий учню! Люба ученице!

Природа — це наш друг. Якщо ми її бережемо, вона дарує нам здоров'я, красу й радість.

Природа — це дерева, квіти, тварини, річки й гори. Коли ми її вивчаємо, то краще розуміємо, чому йде дощ, як росте трава, чому пташки відлітають восени. Знаючи, як живуть рослини та тварини, можемо допомагати їм. Наприклад, не смітити в лісі, садити дерева, берегти воду. Природа дає нам чисте повітря, воду та їжу. Коли ми дбаємо про неї, вона дбає про нас.

Ми вивчаємо природу, щоб радіти красі. Квіти, веселка, спів пташок — усе це робить наше життя яскравішим і щасливішим.

У цьому розділі ми будемо досліджувати такі теми:

- Природа — частина навколишнього світу
- Всесвіт і Земля — планета, на якій ми живемо
- Рослини, тварини та праця людей у різні пори року
- Нежива природа: ґрунти, пісок, глина, каміння, корисні копалини, вода, повітря
- Жива природа: рослини, тварини

ПРИРОДА — ЧАСТИНА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Навколо нас великий і прекрасний світ, у якому є так багато цікавих речей! Жива та нежива природа, люди й все те, що вони створили. У цьому світі ми живемо щодня і маємо його досліджувати.

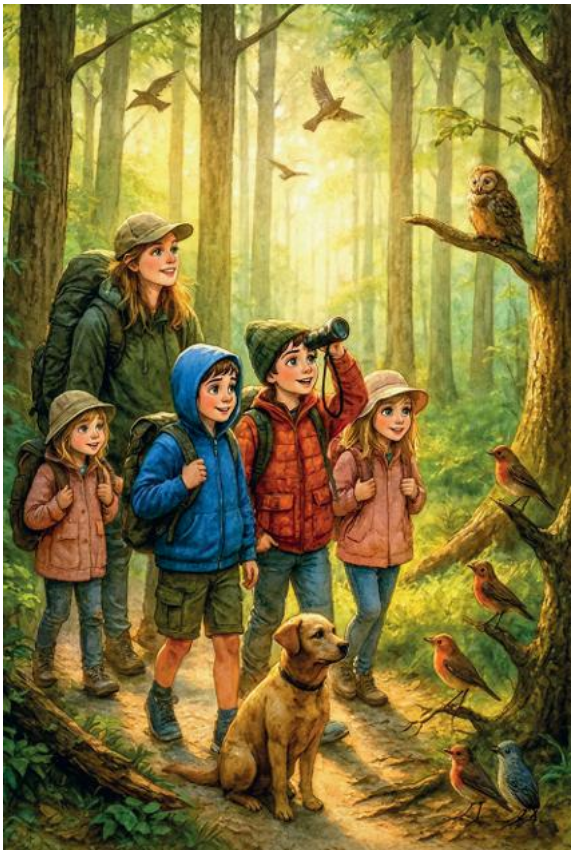

Роздглядай малюнки, відповідай на запитання, виконуй завдання кожного розділу і ти більше дізнаєшся про все, що тебе оточує.

Природа навколо нас

Природа оточує нас усюди: це ґрунт під ногами, річки та озера, свіже повітря, квіти та дерева, звірі, а також небесні тіла: сонце, місяць та зірки. Ми, люди, теж є частиною цього світу, але ми вміємо робити те, чого природа не створює сама — наприклад, будинки, машини, іграшки. Природа буває **жива** і **нежива.**

Роздивись малюнок і назви, що створила природа, а що — людина.

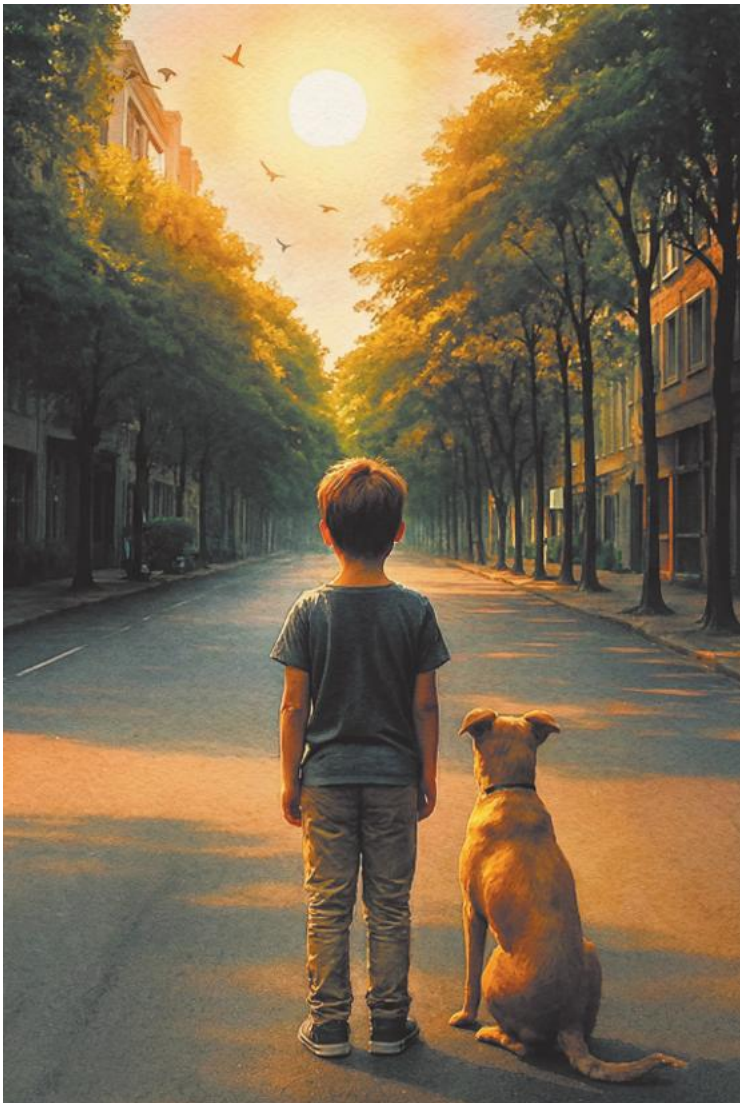

Що ти бачиш, коли виходиш на вулицю?
Які речі створила людина, а які існують самі по собі?

Жива й нежива природа

Поруч із нами мешкають звірі та рослини. Вони всі унікальні, проте всі разом утворюють природу.

Природа — це весь світ навколо, за винятком того, що створили люди.

Роздивись малюнок. Назви, що на ньому зображено.
Давай перевіримо, чи воно дихає? Чи воно росте? Якщо так — це жива природа. Назви, що на малюнку є живою природою.
Те, що не дихає і не росте – нежива природа. Назви, що на малюнку є неживою природою.



Роздивись таблицю, дай відповідь на запитання.

Природа	
Жива природа	Нежива природа
 рослини  тварини  люди  гриби  мікроорганізми	 сонце  вода  каміння  повітря  ґрунт
Вони ростуть, дихають, живляться, народжуються й помирають.	Вона не росте і не дихає, але дуже важлива для життя.

Яка буває природа?
Що відноситься до живої природи?
Що відноситься до неживої природи?
Назви ознаки живої природи.
Назви ознаки неживої природи.

Живе — неживе

Прочитай слова. Визнач, які з них позначають живе, а які — неживе, що зроблено людиною, а що створено природою.

Гусінь 	Робот 	Озеро 
Курча 	Мураха 	Кошеня 
Лялька 	Віник 	Корабель 
Сонце 	Листок 	Школа 
Автомобіль 	Блискавка 	Бегемот 

Роздивись малюнок. Поясни, чому хлопчик, білка, рослина — жива природа.



Зв’язки між живою і неживою природою

Природа — як великий пазл: кожна частинка з’єднана з іншою.

Роздивись малюнок. Покажи й назви, що ти бачиш.

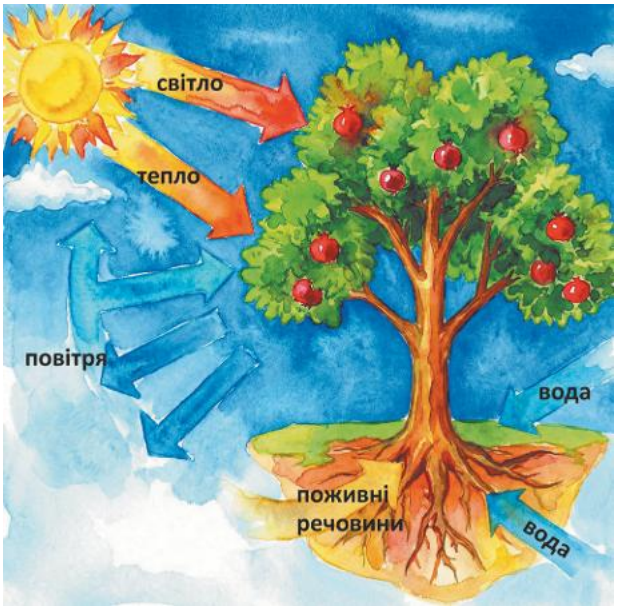

Рослини — це жива природа. Завдяки сонцю, воді й ґрунту рослини ростуть.

Що будь-якій рослині потрібно для росту й життя?

Покажи на малюнку й назви, що належить до живої природи.

На які дві групи можна розділити зображені на малюнку об’єкти? За якими ознаками ти поділяєш їх на «живе», «неживе»?

Сонце — джерело світла та тепла для всього живого на Землі. Тварини й рослини — жива природа. Живим істотам також потрібні сонце, повітря й вода.

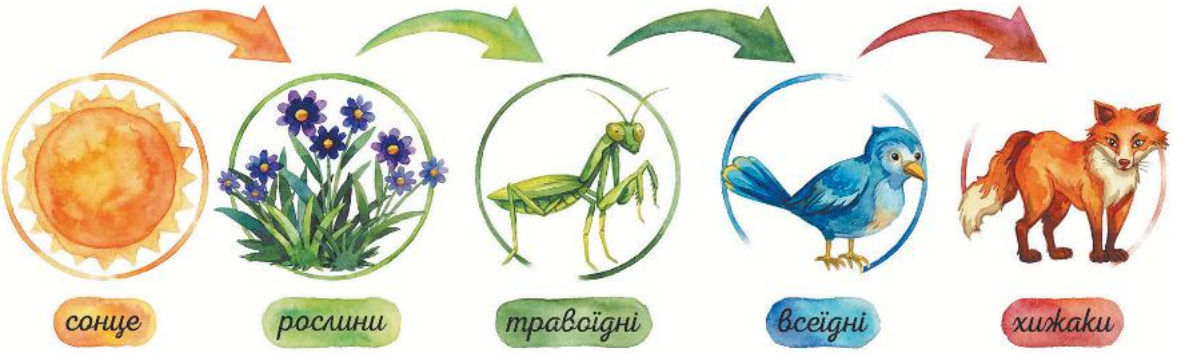

Подумай, якщо не буде сонця (нежива природа), чи зможуть існувати рослини й тварини (жива природа).

Запам'ятай! Жива природа не може існувати без неживої!



Роздивись малюнок.
Що на малюнку відноситься до живої природи, а що до неживої природи?

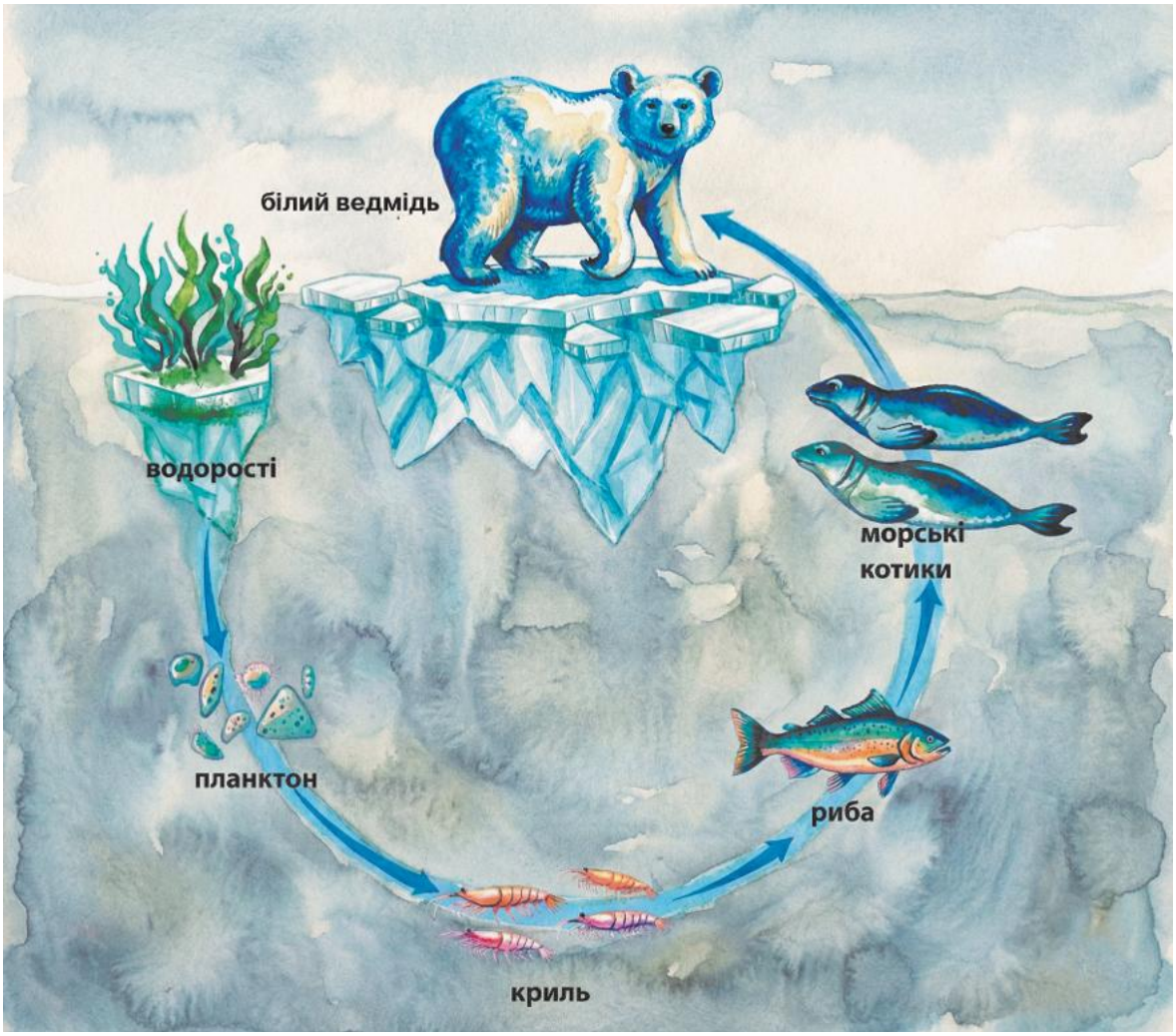

Чим живиться білий ведмідь?
Де білий ведмідь може вполювати морських котиків і рибу?

Вода в океані — нежива природа. А проте без води не могли б жити рибки та морські котики, і білому ведмедю не було б, що їсти.

Намалюй дерево за зразком і розкажи, що йому потрібно для життя (*сонце, вода, повітря, земля*).

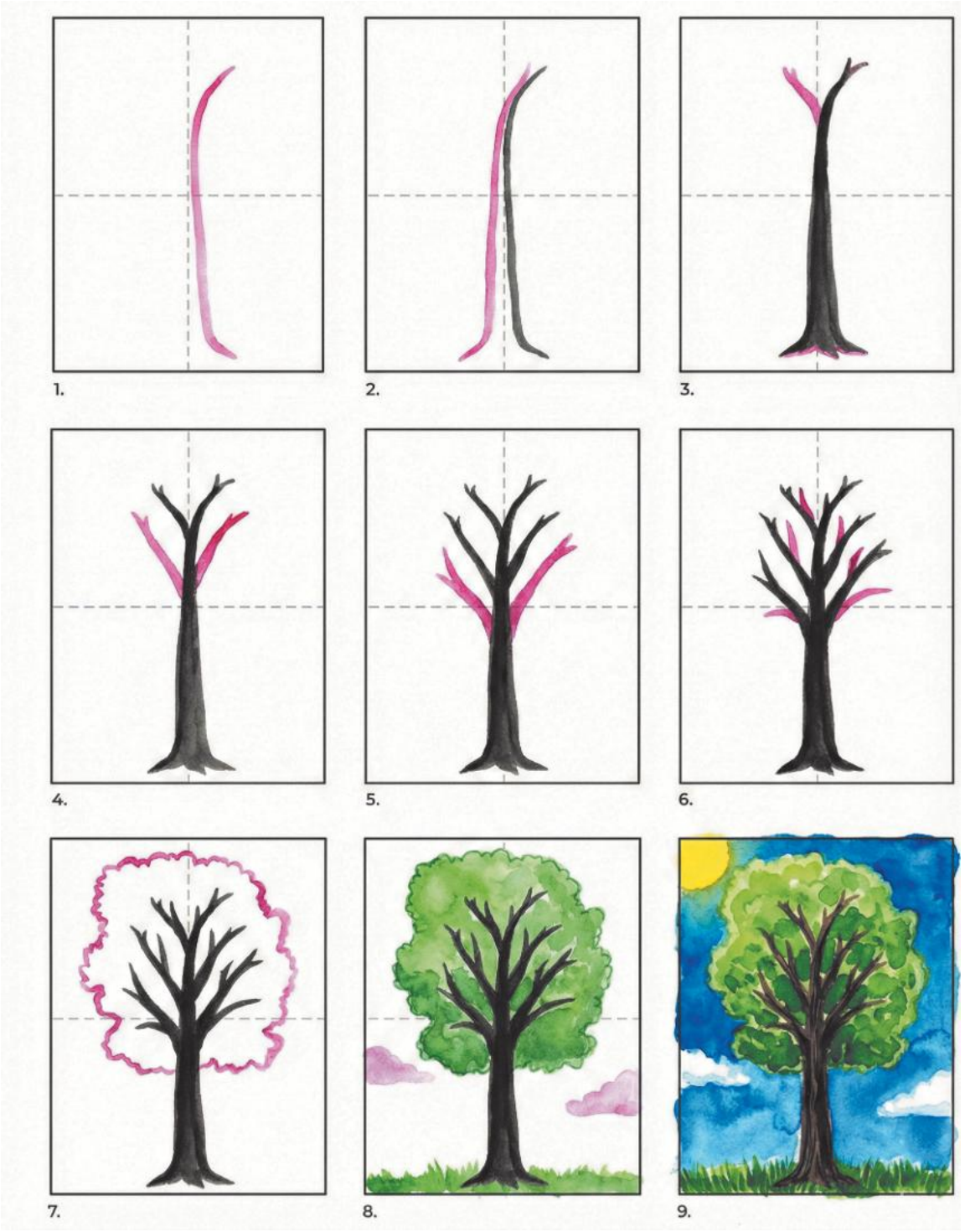

Люди, — це частина живої природи, так само, як дерева, тварини чи квіти. Ми ростемо, дихаємо, їмо та рухаємося, як і вони. Але для того, щоб жити щасливо та здорово, нам потрібні помічники з неживої природи: чиста вода, свіже повітря, родюча земля з її ґрунтами та корисними копалинами, такими як вугілля чи метал. Люди часто називають неживу природу природними ресурсами, бо вони дають нам усе необхідне для життя, наприклад воду для того, щоб пити, та землю для того, аби вирощувати в ній їжу.

Роздивись малюнки зв'язків між живою та неживою природою. Природні ресурси (нежива природа) та їх необхідність в житті людини.

Повітря

Повітря — це те, що ми не бачимо, але без нього не можемо прожити й хвилини. Воно оточує нас усюди, як невидима ковдра.



Як повітря впливає на життя людини?

Кожна людина дихає повітрям. Без дихання ми не можемо жити.

Дихання — це основа всього нашого життя.

Як людина впливає на повітря?

Люди роблять багато корисного, але іноді шкодять повітрю. Наприклад, фабрики випускають дим, а машини на дорогах — вихлопні гази. Це забруднює повітря, робить його брудним і шкідливим. У великих містах, де багато транспорту, повітря може стати сірим від диму.

Зв'язки:

Ми впливаємо на повітря своєю діяльністю. Якщо повітря брудне, люди частіше хворіють — кашляють, чхають чи мають проблеми з легенями. Тому важливо дбати про чисте повітря: по можливості їздити на велосипедах, а не на автомобілях, садити дерева, які очищують повітря, не палити сміття.

Вода

Вода — це справжній скарб природи. Вона тече в річках, падає дощем, є в озерах і морях. Без води нічого не росте й не живе.

Як вода впливає на життя людини?



Ми п`ємо воду, щоб не відчувати спраги, і використовуємо її для миття, щоб бути чистими. Вода потрібна для приготування їжі, поливання рослин у саду. Вона підтримує наше здоров'я: без неї тіло слабне, як квітка без поливу.

Як людина впливає на водні ресурси?

Люди беруть воду для багатьох справ: поливають поля в сільському господарстві, щоб виростити овочі та фрукти, або використовують на заводах для виробництва речей. Але іноді ми забруднюємо воду: скидаємо сміття, хімікати в річки. Це робить воду брудною, і її важко очистити.

Зв'язки:

Наша діяльність шкодить водним ресурсам — забруднення стоками чи хімікатами робить воду непридатною для пиття чи купання. Тоді риби гинуть, тварини голодують, а люди можуть захворіти від брудної води.

Ґрунти

Як ґрунт впливає на життя людини?

Земля з її ґрунтами та корисними копалинами — це основа життя людей. По землі ми пересуваємося: ходимо, їздимо, на ній ми будуємо і вирощуємо їжу.

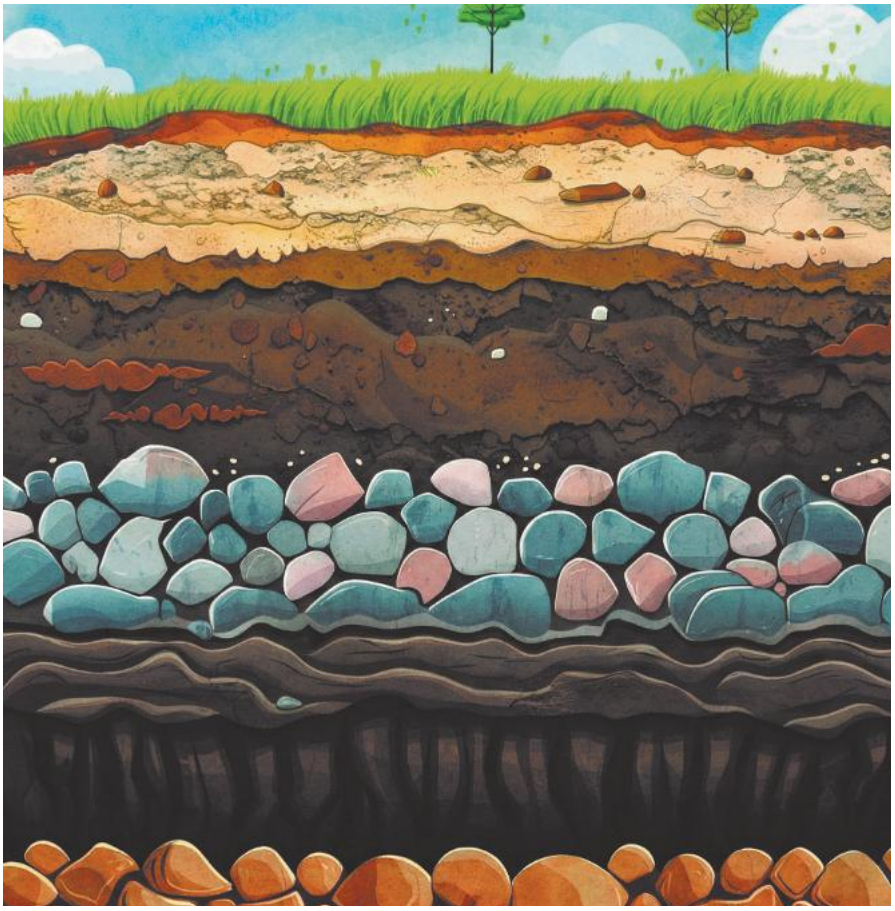

Ґрунт — це родюча земля, де ростуть овочі, фрукти та зерно. Ми їмо те, що вирощено на землі, і будуємо будинки з матеріалів, які дає нам земля, наприклад з каменю чи з глини. Корисні копалини, такі як залізо чи нафта, допомагають робити інструменти, машини та навіть іграшки. Без землі ми не мали б їжі чи місця для життя.

Як людина впливає на ґрунти ?

Ми обробляємо землю для ферм, видобуваємо копалини для промисловості. Але іноді вирубуємо ліси чи риємо глибокі ями, що робить стан ґрунту гіршим.

Зв'язки:

Людині необхідні ґрунти для вирощування рослинної їжі.

Брудний ґрунт не дає доброго врожаю, і люди голодують.

Використання матеріалів неживої природи

Люди завжди шукають способи зробити своє життя зручнішим, і для цього беруть матеріали з неживої природи. Ці матеріали допомагають людям будувати, створювати різні необхідні для життя речі та жити комфортно.

Будівництво та промисловість: Люди видобувають мінерали, міцне каміння та блискучі метали з глибоких шарів Землі. З них вони роблять затишні будинки, де можна ховатися від дощу, широкі дороги для машин і велосипедів, а також фабрики, де створюють іграшки чи одяг.

Енергія — це сила, яка запалює лампочки в кімнаті чи рухає поїзди. Ми беремо її з викопних копалин, наприклад з чорного вугілля чи рідкої нафти, що лежать глибоко під землею вже мільйони років. Ці ресурси — ключ до багатьох справ: вони дають світло вночі, тепло взимку та допомагають готувати їжу на плиті. Наприклад, коли ти вмикаєш телевізор, це часто завдяки енергії з нафти чи вугілля.

Зв'язки між людиною та неживою природою — велика мережа, де все пов'язано. Ми залежимо від неї щодня: беремо свіже повітря для дихання, чисту воду для пиття, енергію води та сонця для вироблення електроенергії. Мінерали та ґрунт допомагають будувати домівки та вирощувати фрукти в саду. Але ми теж впливаємо на природу: наприклад, будуємо дамби, що змінюють річки, чи копаємо землю, що може виснажити ґрунт.

Ці приклади показують, що ми — невід'ємна частина природи. Наша діяльність може бути корисною, наприклад, коли ми садимо дерева чи очищуємо річки, але й шкідливою, якщо ми забруднюємо чи виснажуємо ресурси. Зрештою, все це впливає на нас самих: чиста природа — здорові люди, а забруднена — проблеми для всіх.

Для чого людині потрібне чисте повітря?

Як людина може впливати на повітря?
Чи є зв'язок між діяльністю людини і чистотою повітря?
Для чого людині потрібна чиста вода?
Як людина використовує ґрунти?

Запам'ятай! Природа — наш друг. Бережи її, і вона буде берегти тебе.

Явища природи

Явища природи — це зміни, які відбуваються навколо нас. Вони можуть бути щоденними або сезонними. Сонце щоранку піднімається, а ввечері ховається за обрій.Вода в річці замерзає в кригу під час морозу, а з потеплінням знову стає текучою. Рослини прокидаються навесні, тягнуться до неба, а птахи летять у теплі краї взимку й повертаються з першим теплом. Усе це — явища природи.

Всі зміни, що відбуваються в природі, називаються явищами природи або природними явищами.



Роздивись малюнки різних сезонів. **Зміна пір року:** весна, літо, осінь, зима — явища природи.



Що стало з листям, гілками дерева навесні, влітку, восени, взимку?
Які зміни відбуваються в різні пори року?

Наведи власні приклади сезонних природних явищ.

Усе живе змінюється з часом: від маленького насіння до великого дерева, від яйця до дорослої тварини, від немовляти до дорослої людини. Ці зміни допомагають нам розуміти, як плине час.

Роздивись малюнки.
Розкажи, як змінюються рослини та тварини з часом.
Розкажи за малюнками, що було спочатку, а що пізніше.



Роздивись малюнки.
Розкажи, як росте й розвивається людина.
Визнач правильну послідовність малюнків за допомогою слів «спочатку», «потім».



До явищ неживої природи належать **опади**. Це вода в рідкому або твердому стані, яка випадає з хмар або з повітря. У повітрі є водяна пара. Уночі вона охолоджується. Якщо повітря тепле, водяна пара перетворюється на росу. Якщо повітря холодне, то роса замерзає і утворюється іній. Так само і краплі дощу перетворюються на град або сніг.

Роздивись малюнки.
Опиши, що на них зображено.
У які пори року можна спостерігати ці явища?



роса



іній



дощ



град



сніг

Послухай / прочитай вірш про сніжинки.

Сніжинки

Білесенькі сніжиночки,
Вродились ми з води.
Легенькі, мов пушиночки,
Спустилися сюди.
Ми хмарою носилися
Від подиху зими
І весело крутилися
Метелицею ми.
Тепер ми хочем спатоньки,
Як дітоньки малі,
І линемо до матінки,
До любої землі...

Микола Вороний

Намалюй сніжинку за зразком.

Малюючи лінії та кола можна намалювати сніжинку.

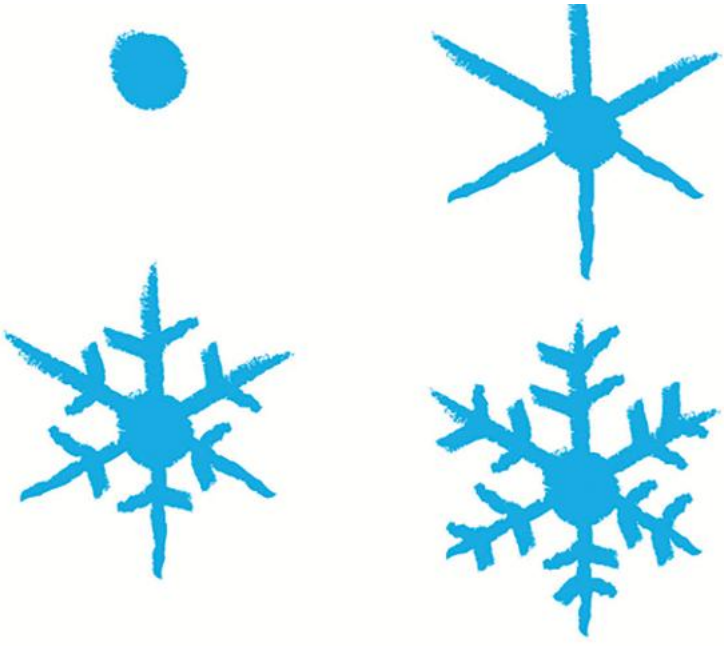

Спочатку намалюй серединку сніжинки.
Від середини в різні боки намалюй довгі лінії.
На довгих лініях намалюй короткі лінії.

Як ми досліджуємо природу



Ми оточені природними дивами щодня: тепле сонячне світло, грайливий вітер, живлючий дощ.

Коли ти навчишся спостерігати, експериментувати, вимірювати, то зрозумієш, як живе світ навколо нас.

Практичне завдання: склади коротку розповідь «Мій ранок» — що ти побачив / побачила, коли прокинувся / прокинулася (світанок, пташки, вітер, сонце).

Спостереження

Щоб навчитися спостерігати потрібно уважно вивчати ознаки того що спостерігаєш. Описуючи об'єкт природи, ти вчишся помічати його ознаки.

Роздивись малюнки. Опиши ці яблука. Визнач їх колір, величину, форму.

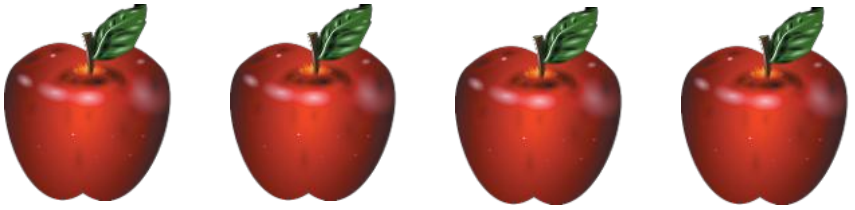

Червоні яблука однакові? Доведи це.

Порівняй червоне і зелене яблука. Чи однакові вони?

Що їх відрізняє?



Кожне яблуко має свої ознаки. Вони можуть бути подібними, а можуть відрізнятися. Порівнюючи ознаки об’єктів, ти зможеш помічати зміни.

Роздивись малюнки. Визнач, що змінилося в кожному ряду.

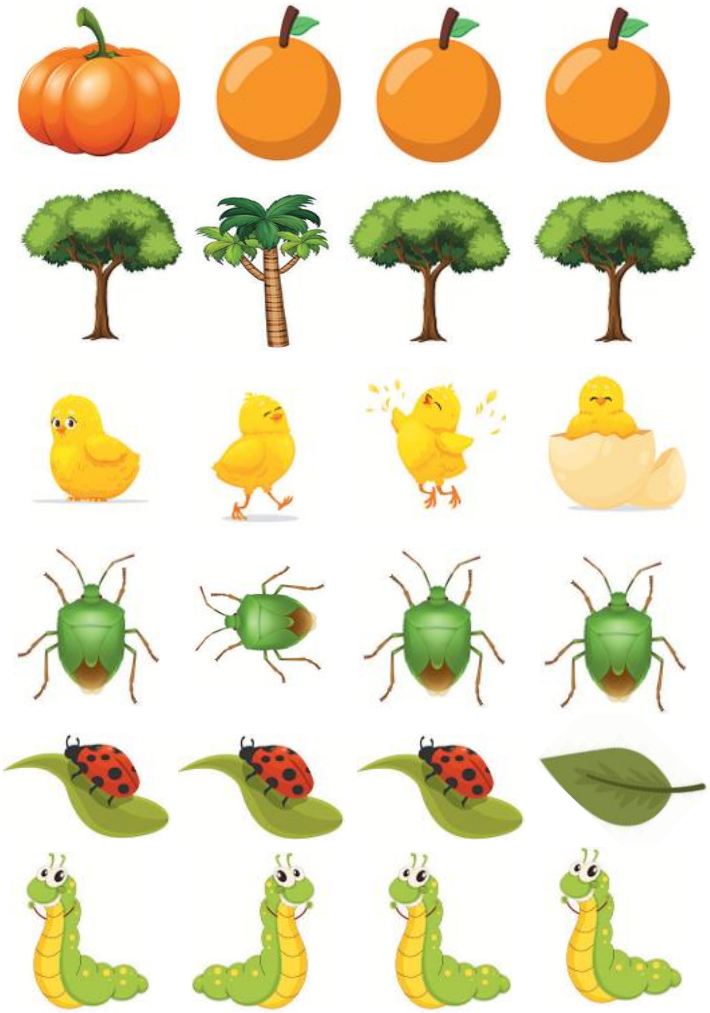

Порівнювати можна не тільки за зовнішніми ознаками.

Роздивись малюнки. Порівняй об’єкти за способом пересування.



Визнач і назви, що літає, а що плаває, а що їздить.

Літає: … .

Плаває: … .

Їздить: … .

Порахуй спочатку все, що літає, потім все, що плаває і все, що їздить.

Запам'ятай! Описуючи та порівнюючи об'єкти, ти тренуєшся спостережливості.

Роздивись малюнки. Тварин на малюнку можна розділити на дві групи. Користуючись малюнком нижче, назви кожну тварину і покажи де вона живе.







Як називаються тварини, що живуть біля людини. А як називаються ті тварини, що піклуються про себе самі?

Роздивись малюнки. Назви овочі й поділи їх на дві групи відповідно до малюнка праворуч.



Роздивись малюнки. Що тут намальовано неправильно?



Роздивись малюнки. Знайди 5 відмінностей.



Вимірювання

Роздивись, що вимірюють лінійкою (довжину)?
Яка довжина ножиць, голки, ручки, олівця?
Який із цих предметів найдовший?
Яка довжина цього предмета? (в сантиметрах)
Що саме допомогло тобі з'ясувати довжину цих предметів?
Довжину яких ще предметів ти можеш виміряти лінійкою? Зроби це.

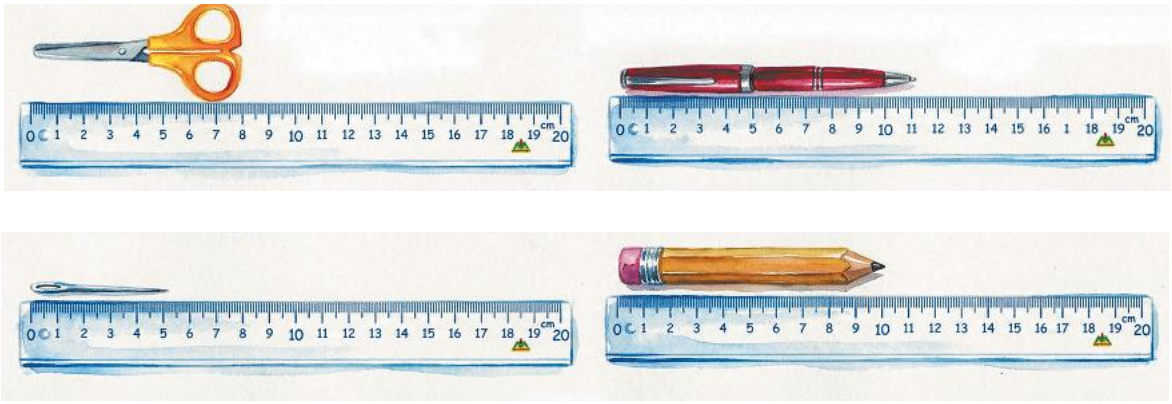

Запам'ятай! **Довжина** — це ознака предмета, яку можна виміряти за допомогою лінійки.

Виміряти вагу предметів можна за допомогою вагів.
Роздивись малюнок.
Зверни увагу, що ваги з гарбузом зважують кілограми, а ваги з яблуком — грами.



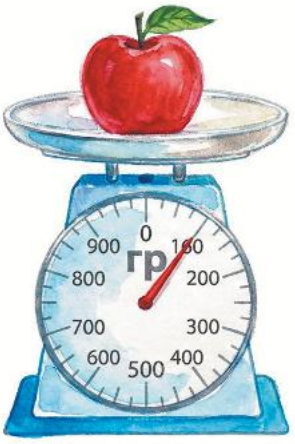

Скільки кілограмів важить гарбуз?
Скільки грамів важить яблуко?
Що важче: гарбуз чи яблуко?

Важливо! Вага — це ознака предмета, яку можна виміряти вагами.

Роздивись малюнок. Визнач висоту тварини відносно кубиків. Хто з тварин найвищий? Хто найнижчий? Назви тварин по порядку: від найнижчого до найвищого.

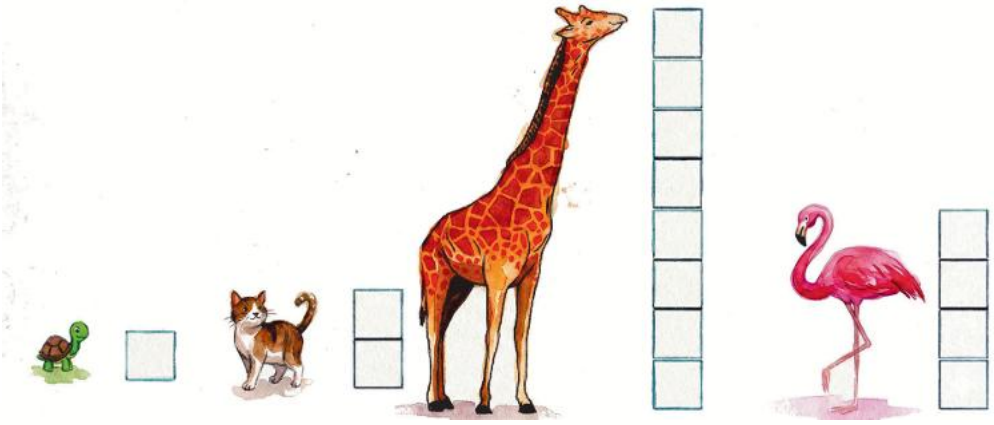

Роздивись малюнок.



Запам'ятай! **Висоту** можна вимірювати в метрах і сантиметрах.

Який із засобів вимірювання на малюнку (ваги, мірна чаша, рулетка, сантиметрова стрічка) можуть знадобиться у визначенні висоти дерев?
Що можна виміряти вагами?
Що зазвичай міряють мірною чашою?
Покажи найвище дерево. Яка його висота?
Визнач висоту всіх дерев на малюнку.

Виміряй довжину своєї стопи, як показано на малюнку. Отримане число відповідає розміру твого взуття.

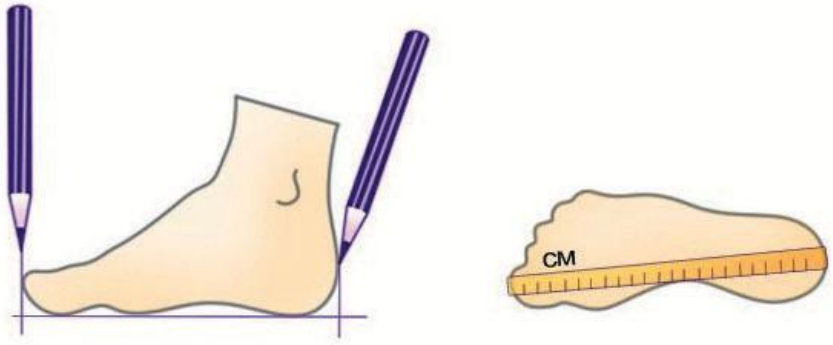

Запам'ятай! Вивчення тіла або явища у спеціально створених умовах називається експеримент.

Роздивись малюнок. З допомогою когось із дорослих проведи експеримент за зразком.

Спіраль, що обертається

Матеріали:

- Ножиці
- Папір
- Нитки
- Свічка

1. Виріж з паперу спіраль



2. Розправ її, прив'яжи нитку до центру і повісь, щоб вона висіла вільно.



3. Обережно постав під спіраль запалену свічку. Спіраль відразу закрутиться.

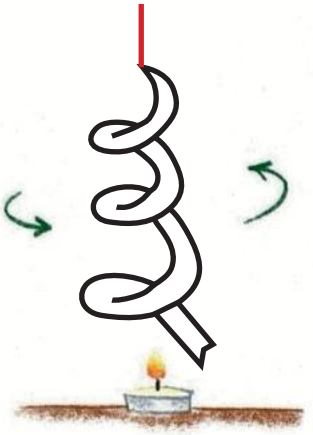

Що відбувається

Від полум'я свічки повітря нагрівається і прямує вгору. Теплі потоки повітря, проходячи крізь спіраль, змушують її рухатися.

Спостереження, вимірювання та експерименти — твої суперсили для вивчення природи, її таємниць. Із ними світ стає зрозумілішим!

Намалюй за зразком. Зверни увагу на ознаки: колір, форму.

Роздивись послідовність малювання фруктів та овочів.

Жовті яблука



Помаранчеві гарбузи



Червоні помідори



Фіолетові сливи



ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Що із зображеного відноситься до неживої природи?
2. Що відноситься до живої природи?










3. Наведи власні приклади рукотворних об'єктів?
4. Назви, що зайве у кожному рядку.

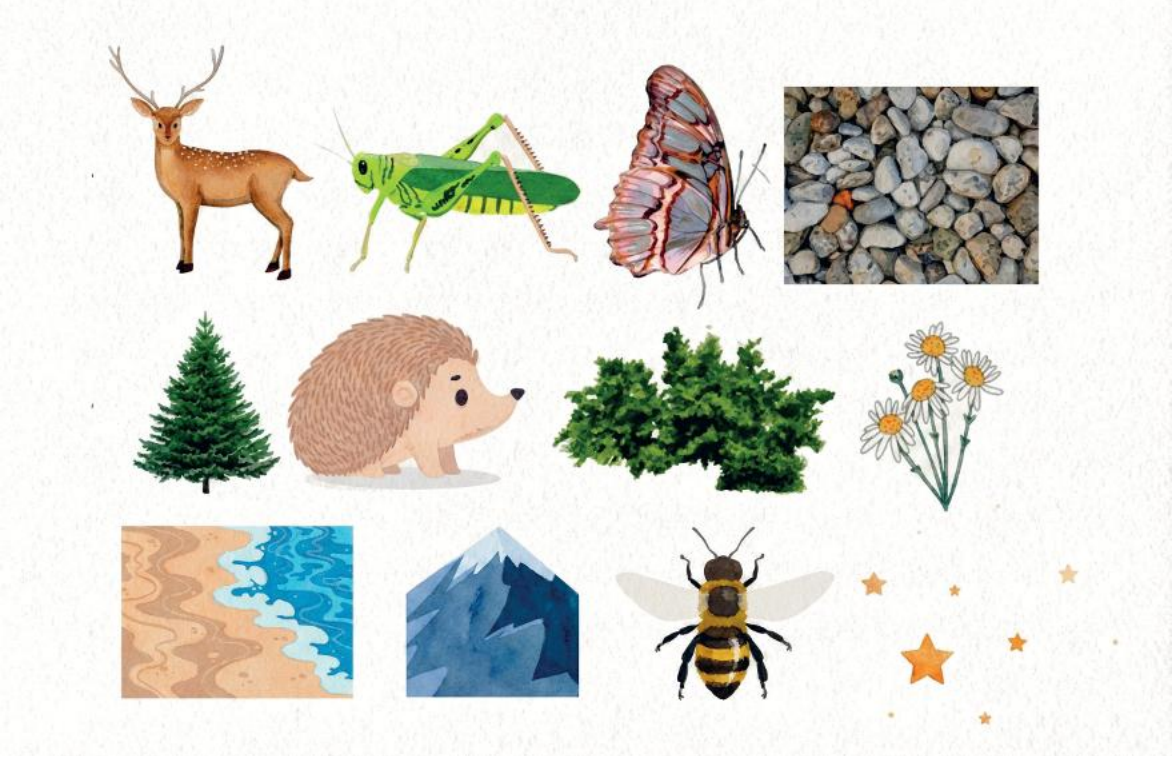

5. Що наступне у ряду?

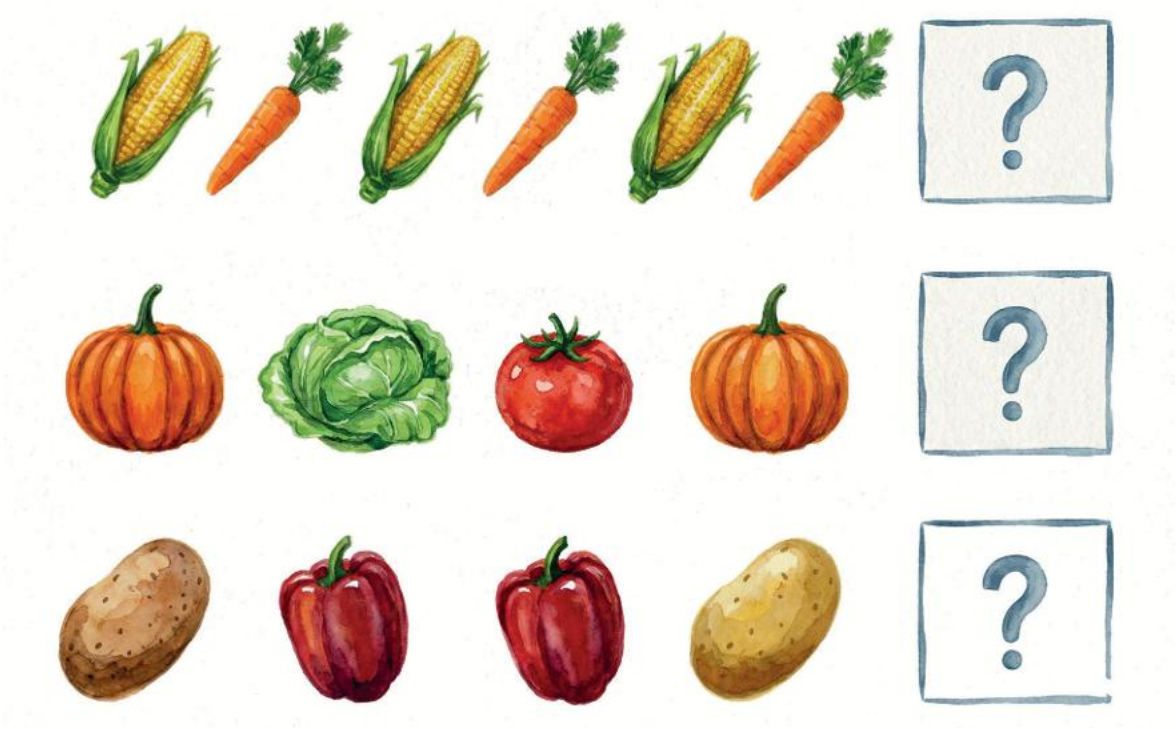

6. Роздивись малюнки та порівняй їх між собою. Знайди 10 відмінностей.



ПОНЯТТЯ ПРО ВСЕСВІТ

Всесвіт — це все, що існує навколо нашої планети Земля: зорі, планети, космос. Уяви величезний простір, який не має країв. Там є темрява, але вона прикрашена яскравими зірками, планетами й туманностями.

Завдяки Всесвіту ми маємо Сонце, яке дарує світло й тепло планеті Земля.

Ми вивчаємо космос, щоб зрозуміти, як усе влаштовано.

Роздивись малюнок Всесвіту. Покажи зірки.



Космонавт — це людина, яка летить у космос на спеціальному космічному кораблі. Там вона вивчає зірки, планети та нашу Землю з висоти.

Знайди правильне твердження: так чи ні.

Що робить космонавт:

- Керує космічним кораблем.
- Проводить експерименти — наприклад, перевіряє, як ростуть рослини чи працює техніка в умовах невагомості на космічній станції.
- Збирає гриби в лісі.
- Ремонтує обладнання на кораблі або космічній станції.
- Спостерігає за Землею та зірками й передає фотографії та дані науковцям.
- Ловить рибу.
- Пече хліб.
- Тренується навіть у космосі — робить вправи, щоб залишатися сильним і здоровим.





Сонячна система

Наша планета Земля — частина Сонячної системи. Сонце знаходиться в центрі, а навколо нього кружляють інші об’єкти: планети, їхні супутники, комети та астероїди. Сонце — гігантська зірка, яка дарує світло й тепло, завдяки чому на Землі ростуть рослини, живуть тварини та люди.

Роздивись на малюнку Сонячну систему. Знайди на малюнку Сонце.

Планети

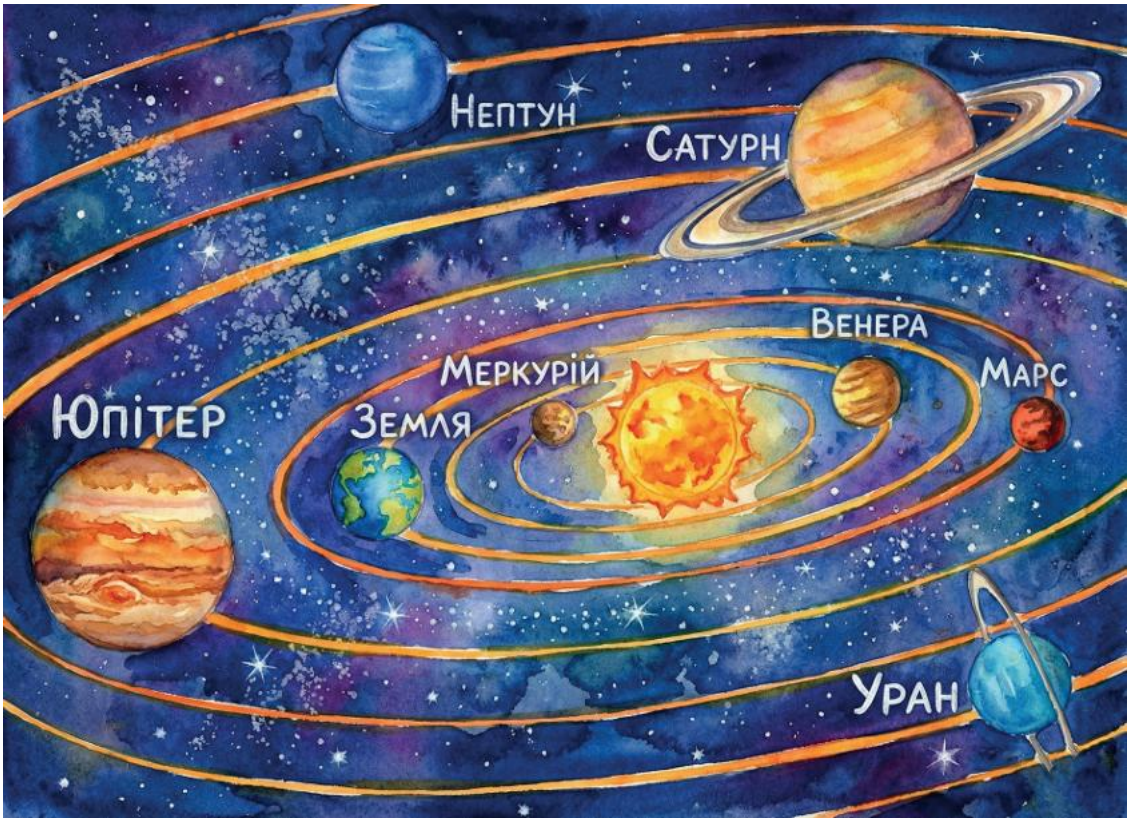

У Сонячній системі є вісім планет. Кожна з них особлива:

- **Меркурій** — найменша й найближча до Сонця.
- **Венера** — дуже гаряча, її ще називають «сестрою Землі».
- **Земля** — наш дім, єдина планета, де живуть люди, тварини й рослини.
- **Марс** — червона планета, схожа на пустелю.
- **Юпітер** — найбільша планета.
- **Сатурн** — має красиві кільця з камінців та льоду.
- **Уран** — холодна планета, яка лежить на боці.
- **Нептун** — синя й далека від Сонця.

Знайди на малюнку перелічені планети.

Інші космічні тіла

Крім планет, у Сонячній системі є:

Супутники — космічні тіла, які обертаються навколо планет (наприклад, наш Місяць навколо Землі).

Комети — небесні тіла з довгими хвостами.

Астероїди — кам'яні уламки, що літають у космосі.

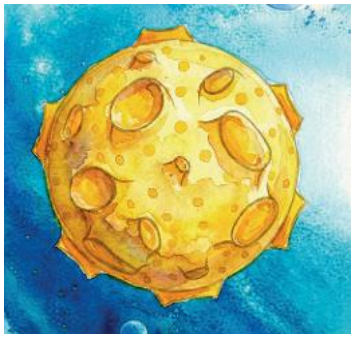

Місяць



Астероїд



Комета

Покажи на малюнку місяць, комету, астероїди.

Запам'ятай! Сонячна система — це наш космічний дім, а Земля — особлива планета, де ми живемо.

Що знаходиться в центрі Сонячної системи?

Скільки планет у Сонячній системі?
Яка планета найближча до Сонця?
Яка планета має кільця?
Чим особлива Земля серед інших планет?

Зліпи з пластиліну на вибір одну з планет Сонячної системи, Сонце, Місяць, комету.

1. Синій і зелений пластилін змішуємо в одну грудку. Розкочуємо кулю — вийшла планета Венера.
2. З коричневого і червоного пластиліну вийде планета Марс.

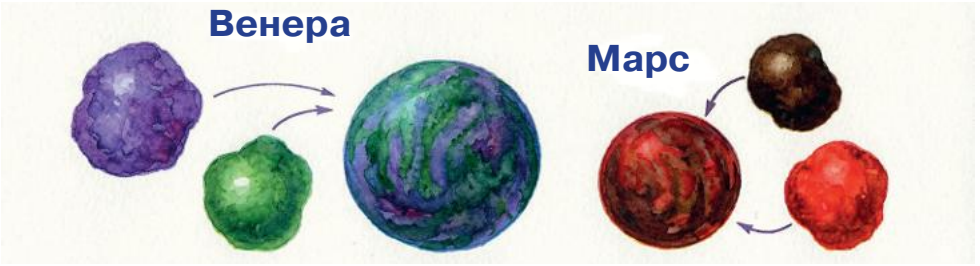

3. На синю кулю Землі наліпимо материки зеленого кольору.
4. На Сатурн приліпимо «кільце» з пластилінової качалочки.



5. На сірій кульці Місяця зробимо пластилінові кратери за допомогою розрізаної на шматки качалочки й олівця.
6. Для Сонця приготуємо трубочки для коктейлів для промінців.

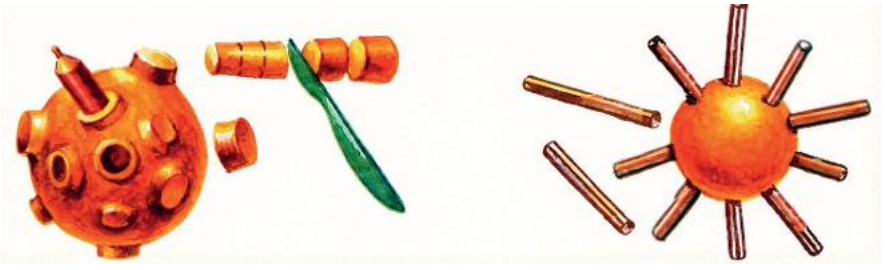

7. Для комети скачаємо різнокольорові качалочки — «хвости».



Зліпи з пластиліну.



Відгадай

Не місяць, не зірка,
у небі літає,
літаки обганяє.

1. Розкачай кульку.



2. З кульки розкачай велику качалочку.



3. Притисни качалочку одним кінцем до дошки. Витягни її з одного боку. Вийде циліндр.



4. З невеликих кульок виліпи конуси.

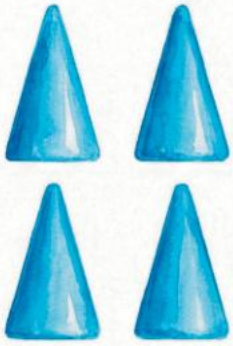

5. Приліпи маленькі конуси на однаковій відстані до краю ракети.

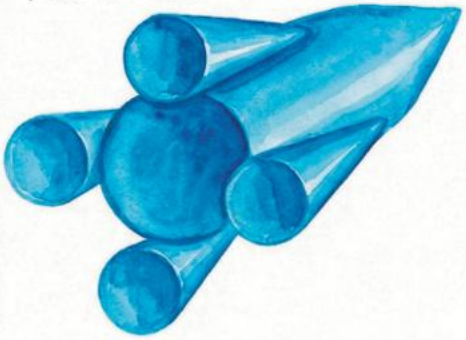

Земля — планета, на якій ми живемо

Земля — це наша рідна планета. Вона обертається навколо Сонця і має все необхідне для життя: повітря, воду, тепло та світло. На Землі живуть люди, тварини, рослини — це наш великий спільний дім.

З космосу Земля виглядає як велика синьо-зелена кулька.

Роздивись малюнок.



Синій колір — це океани й моря. Покажи на малюнку океан.
Зелений і коричневий — це ліси, гори, поля. Покажи їх на малюнку.
Білий — це хмари та сніг. Покажи їх.

Чому Земля особлива?

- На ній є вода — річки, озера, океани для пиття й життя.
- Є повітря, яким ми дихаємо і яке захищає від холоду космосу.
- Є тепло від Сонця, яке гріє все довкола.
- Є життя — люди, тварини, рослини, яких немає на інших планетах.

Інші планети надто гарячі, холодні або не мають повітря, тому там не можуть жити люди, рослини, тварини.

Частини Землі

Роздивись малюнки.

Суша — це материки, острови, гори, пустелі. Покажи острови, гори, пустелі.





Вода — це океани, моря, річки, озера.





Атмосфера — це шар повітря навколо Землі, який захищає нас і допомагає дихати.

Запам'ятай! Земля — єдина планета, де є життя. Вона потребує нашої турботи й любові.

Як ми повинні ставитися до Землі?

Земля — наш дім, і ми маємо дбати про неї.

Наприклад:

- не смітити,
- берегти воду,
- садити дерева,
- любити природу.

Яка планета є нашим домом?

Чому Земля має синьо-зелене забарвлення з космосу?

Що таке атмосфера і чому вона важлива?

Назви три причини, чому на Землі можливе життя для рослин, тварин і людей.

Знайди у своєму місті або селі приклад того, як люди дбають про природу (наприклад, висаджують дерева, прибирають сміття).

Добовий рух Землі

Земля не стоїть на місці — вона крутиться навколо своєї осі. Один повний оберт триває 24 години, тобто добу. Завдяки цьому ми маємо день, коли світло, і ніч, коли темно.

Роздивись малюнок.

Коли частина Землі, на якій ми живемо, повернута до Сонця — настає **день**.

Коли вона відвертається від Сонця — настає **ніч**. Цей рух називається добовим рухом Землі.



Сонце світить і гріє по-різному. Вранці та ввечері воно низько, промені ковзають навскіс, тепла мало. Удень сонце високо — промені прямі, тепла багато. Вночі Сонця нема, стає прохолодно.

Роздивись малюнок. Як ти гадаєш, на якому з малюнків струмінь води відчувається сильніше? Так само по-різному ми відчуваємо тепло, що несе нам сонячне проміння.



Роздивись малюнок. Розкажи, як сонце змінює своє положення на небі протягом дня. Визнач за місцезнаходженням сонця, коли воно зігріває землю найсильніше.



Частини доби



Добу — повний оберт Землі навколо себе (24 години) — поділяють на кілька частин:
Ранок — Сонце сходить, усе прокидається.
День — Сонце високо, світло й тепло.
Вечір — Сонце сідає, стає темніше.
Ніч — темно, на небі видно зорі й Місяць.

Чому на Землі змінюються день і ніч?
Скільки годин триває одна доба?
Назви чотири частини доби.
Коли ми бачимо Сонце високо в небі?

Запам'ятай! Земля обертається навколо своєї осі за 24 години.
Завдяки цьому руху ми маємо день і ніч.
Добу ділять на ранок, день, вечір і ніч.

Роздивись малюнки. Розкажи, що роблять діти.
Поміркуй, у яку частину доби це відбувається.



Дні тижня

Тиждень складається із семи днів, що слідують один за одним. Люди винайшли цю систему, аби зручно відлічувати час і організовувати свої плани.

1. **Понеділок** — перший день після вихідних, початок нового тижня.
2. **Вівторок** — другий день, коли ми вже добре працюємо й навчаємось.
3. **Середа** — середина тижня.
4. **Четвер** — четвертий день, ми вже близько до вихідних.
5. **П'ятниця** — останній робочий день для багатьох людей.
6. **Субота** — вихідний, час відпочинку й розваг.
7. **Неділя** — вихідний, день сім'ї та спокою.



Запам'ятай! У тижні є сім днів. Знання про дні тижня допомагають нам організувати час і планувати справи.

Вивчи назви днів тижня напам'ять і розкажи їх у правильному порядку.

Склади речення: «Мій улюблений день тижня — …, бо …».

Намалюй таблицю в зошиті й напиши в ньому дні тижня в правильному порядку. Напиши їх назви різними кольорами.

вчора	сьогодні	завтра

Рух Землі навколо Сонця

Наша Земля за один рік обходить величезне коло навколо Сонця. Це коло ми називаємо орбітою, а подорож триває рівно 365 днів. Вісь Землі трохи нахилена убік. Через цей нахил сонячні промінчики падають на різні частини Землі по-різному: влітку вони гріють нас прямо і сильно, а взимку лише ледь торкаються поверхні, тому стає холодно. Саме завдяки цьому нахилу ми маємо чотири пори року: весну, коли все прокидається, спекотне літо, золоту осінь та сніжну зиму. Сонце працює як головний вимикач природи: коли його світла стає більше, дні довшають, квіти починають рости, а тварини виходять зі своїх схованок. Але як тільки Сонце починає «гріти менше», вода перетворюється на лід, дерева скидають листя, щоб відпочити, а природа засинає до наступного тепла.

Роздивись малюнок.

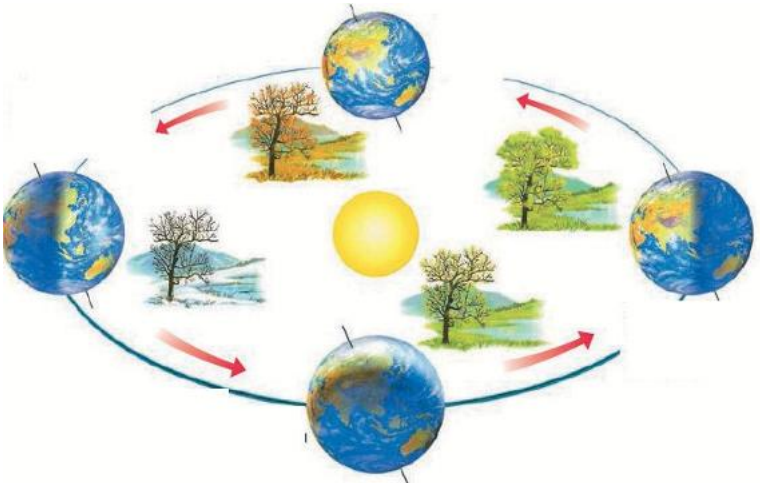

Дивлячись на малюнок скажи, де тепліше: там, куди падає сонячне світло, чи навпаки, там, де його майже немає.
Назви зображені сезони.

Які рухи здійснює наша Земля?
Скільки днів триває рік?
Поясни, чому відбувається зміна пір року. Назви їх.

Як Сонце впливає на неживу природу

Сонце — основне джерело енергії для нашої планети. Його промені не лише освітлюють Землю, а й постійно нагрівають її поверхню. Від сонячного тепла залежить, наскільки теплим буде повітря, чи буде вода рідкою та чи прогріється ґрунт. Без сонячної енергії вся нежива природа застигла б у вічному холоді.



Пригадай, що належить до неживої природи?

До неживої природи належать вода, повітря, ґрунт, каміння, гори, річки, моря та океани. Хоча вона й нежива, проте змінюється під дією Сонця.

Повітря

Температура повітря змінюється залежно від того, як високо Сонце підіймається над горизонтом. Влітку воно перебуває на небі довше і прогріває повітря сильніше. Взимку сонячні промені лише ковзають поверхнею, тому стає морозно.

Вода

Під впливом сонячного тепла вода в океанах і річках нагрівається та поступово перетворюється на пару. Ця пара підіймається вгору, створюючи хмари. Коли тепла недостатньо, вода змінює свій стан: твердне і стає льодом або випадає у вигляді снігу.

Ґрунт

Сонячне проміння навесні поступово прогріває верхній шар землі. Коли ґрунт стає теплим, насіння отримує енергію для росту, а коріння рослин може легко вбирати воду. Взимку, через брак сонячного тепла, земля промерзає і стає дуже твердою.

Довжина дня і ночі

Протягом року тривалість світлого часу змінюється. Влітку сонце перебуває на небі найдовше, тому дні довгі, а ночі короткі. Взимку сонце низько над горизонтом і світить мало, через що день стає коротким, а ніч — тривалою.

Погода

Сонце є головною причиною змін у погоді. Воно нагріває поверхню планети нерівномірно, що змушує повітря рухатися і створювати вітер. Також під дією тепла вода з водойм піднімається вгору, утворюючи хмари, з яких потім іде дощ або сніг.

Намалюй картинку: який має вигляд вода в ставку або в калюжі влітку й узимку.
Поясни, чому взимку ґрунт мерзлий, а навесні теплий?
Продовжи речення: «Сонце допомагає…» (наприклад: воді випаровуватись, повітрю нагріватися).

Поспостерігай протягом тижня: як змінюється температура повітря вдень і ввечері.



Залежність змін у живій природі від сонця

Сонце забезпечує умови для існування всього живого на планеті. Воно дає енергію, яка необхідна для дихання, живлення та розвитку. Кожен живий організм підлаштовує свій ритм життя до сонячного циклу.

Рослини

Для зелених рослин світло сонця життєво важливе. Навесні, із появою тепла, дерева та трави починають активний ріст. Влітку, завдяки великій кількості світла, на них дозрівають плоди. Восени тривалість дня скорочується, тому рослини готуються до холоду: їхнє листя змінює колір і опадає, а самі вони переходять у стан спокою до наступної весни.



Тварини

Поведінка тварин прямо залежить від сонячної енергії. Коли тепло, вони активно шукають їжу та виховують потомство. Зі зменшенням сонячного світла восени деякі звірі готують схованки і засинають на всю зиму, щоб зберегти сили. Багато птахів залишають наші краї та летять туди, де сонце гріє сильніше.



Люди

Сонячне світло впливає на фізичний стан і настрій кожної людини. Влітку, коли сонце активне, ми носимо легкий одяг і більше рухаємося. Взимку ми змушені використовувати штучне освітлення та теплі речі. Сонце допомагає нашому організму залишатися здоровим.

Зміни протягом року

Весна — пробудження природи.
Літо — розквіт життя.
Осінь — підготовка до зими.
Зима — відпочинок і спокій.



Запам'ятай! Уся жива природа залежить від Сонця.



1. Намалюй, як змінюється дерево протягом року.
2. Розкажи, що роблять птахи восени й навесні.
3. Склади речення: «Сонце допомагає мені…».
4. Поспостерігай: які зміни в природі ти бачиш зараз навколо себе?
5. Проведи спостереження: як змінюється світло й температура повітря протягом дня.

Земля на глобусі й карті

Найточніше вигляд нашої планети передає глобус. Це об'ємна модель Землі, яка показує її справжню кулясту форму. На глобусі можна побачити правильне розташування океанів та суходолу, а також зрозуміти, як саме Земля обертається.



Що таке глобус?
Чому глобус називають моделлю Землі?
Які об'єкти можна знайти на глобусі?

Знайди на глобусі свій материк і країну.
Порівняй розміри океанів і суші на глобусі.



Карта також є моделлю планети Земля, але вона плоска. На відміну від глобуса, на карті можна зобразити не тільки всю Землю одразу, а й окрему її частину у великому масштабі, це зручно для детального вивчення місцевості.

Роздивись малюнки. Зверни увагу на те, що океани і суша (материки) зображені на глобусі й карті однаково. Тільки глобус показує Землю як кулю, а карта показує Землю на площині.

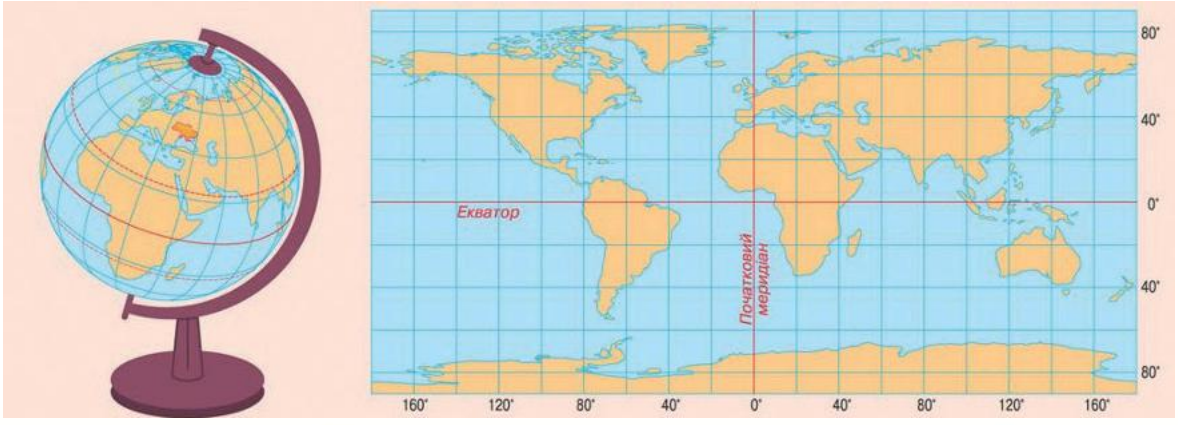

Карта — це зменшене зображення поверхні Землі. На карті можна побачити материки, океани, країни та міста.

Карти бувають різних видів: фізичні, політичні, кліматичні, туристичні тощо.

Фізичні карти



Такі карти розповідають про природу. Для позначення різних об'єктів на них використовують спеціальні кольори: блакитним та синім позначають воду, зеленим — низовини та ліси, а відтінками коричневого — високі гори.

Фізичні карти допомагають зрозуміти рельєф і природні умови території.

Політичні карти



Ці карти допомагають вивчити кордони різних держав. Кожна країна на такій карті пофарбована в окремий колір, щоб її було легко знайти. Також на них позначають столиці та найбільші міста світу.

Політичні карти зручні для вивчення розташування країн.

Інші види карт

Економічні карти показують, чим займаються люди в різних регіонах. На них можна знайти місця, де вирощують пшеницю, видобувають вугілля або будують великі заводи. Вони пояснюють, звідки до нас потрапляють різні продукти та речі.

Кліматичні карти розповідають про погоду, яка найчастіше буває у певній місцевості. За допомогою спеціальних знаків та

кольорів вони показують, де на планеті найспектоніше, де часто йдуть дощі, а де дмуть сильні вітри. Це допомагає зрозуміти, чому природа в різних країнах така несхожа.

Історичні карти зображують, якими були держави та кордони багато років тому. Вони допомагають побачити, де відбувалися важливі події та як змінювалися міста протягом історії.

На **туристичних картах** детально позначено цікаві місця: музеї, парки, стародавні замки та зручні дороги до них. Завдяки таким картам люди можуть легко планувати свої подорожі та не губитися у нових містах.

Чим глобус відрізняється від карти?
Які види карт ти знаєш?
Чому карти зручні для подорожей?

Покажи на карті свою країну та сусідні держави.



Гібралтар *(Брит.)*

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Як називається наша планета? Якими кольорами ти б її розфарбував / розфарбувала? Поясни свій вибір.



2. Назви зображення на малюнках. Де працює космонавт / космонавтка? Як він / вона потрапляє у космос?





3. Роздивись малюнки і назви по порядку частини доби. В яку частину доби сонце досягає найвищої точки в небі, а в яку сонця не видно? Скільки годин триває доба?









4. Відшукай сонце на небосхилі. Де воно знаходиться — високо чи низько? Як воно гріє? Чому так відбувається?

5. Відгадай загадки. Відгадку — назву пори року покажи на схемі.

В зеленім лісі побував
Якийсь художник. І поволі
Дерева перефарбував
У золотисто-жовтий колір.
(Осінь)

Сніг розтав, біжать струмки,
Вже небесна синь ясна,
З вирію летять граки —
Це до нас спішить ….
(Весна)

В небі ластівка летить,
З вітром листя шелестить,
Воду п’є лелека.
Сонце палить. Спека.
Дозріває жито.
Яка пора?
(Літо)

Стало біло навкруги —
Я розпушую сніги,
Наганяю холоди,
Води сковую в льоди,
В дружбі з дітьми я всіма.
Здогадались? Я — …
(Зима)

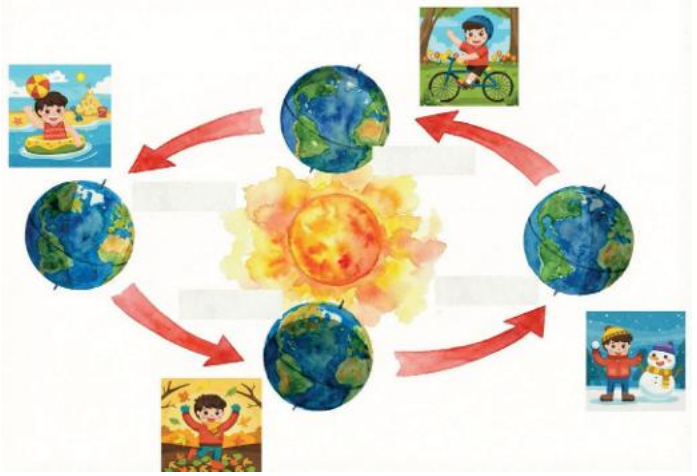

6. Назви предмети, зображені на малюнках. Розкажи з чого вони зроблені, хто їх зробив, для чого вони потрібні.

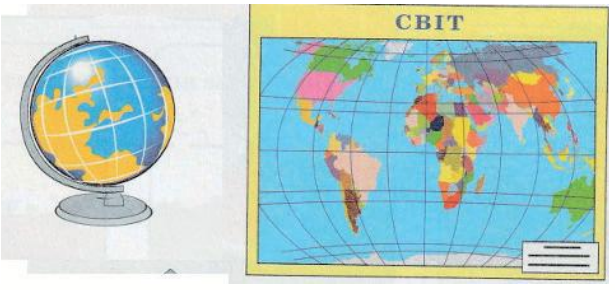

ПОРИ РОКУ

Будь-які зміни, що відбуваються навколо нас у природі, називаються явищами природи. Кожна пора року має свій особливий набір таких явищ. Наприклад, весна дарує нам цвітіння садів, літо приносить грози, осінь відома листопадом, а зима — снігопадами. Ці події повторюються щороку у певному порядку.

Пори року змінюють одна одну: літо змінює весну. Осінь — літо. Зима настає після дощової осені. Весна змінює холодну зиму.

Роздивись малюнок.



Назви, які ти знаєш пори року.
У якому місяці ти святкуєш свій День народження?
Яка це пора року?
Чи є у тебе улюблена пора року? Яка? Поясни чому?

Чому ж такі зміни відбуваються в природі?

Коли Сонце підіймається високо на небосхилі, — на Землі тепло, а коли опускається низько, — холодно. Теплі пори року (весна, літо) змінюються холодними (осінь, зима), тому що Земля обертається не тільки навколо уявної осі, а ще й навколо Сонця. Земля отримує від Сонця у різні пори року різну кількість тепла і світла. Коли сонячні промені падають прямо, стає спекотніше. Якщо ж промені Сонця падають на земну поверхню під кутом, то гріють її слабше. Ось чому змінюються пори року на Землі.

Роздивись малюнок.



Запам'ятай! Зміна пір року — вічне й незмінне явище природи. Головною причиною того, що пори року змінюються, є обертання нашої планети навколо Сонця. Земля постійно рухається по колу, і один повний оберт триває триста шістдесят п'ять днів, що ми називаємо одним роком.

Які рухи здійснює наша Земля?
Скільки днів триває рік?
Поясни, чому бувають пори року. Назви їх.

Осінь

Яка нині пора року? Назви її місяці.

Роздивись малюнок.
Знайди і назви ознаки осені.



Пригадай, чому восени стає прохолодніше. Чому восени день стає коротшим, а ніч — довшою?

Знайди схему літа. Розкажи про те, як сонце світить влітку.
Знайди схему осені. Розкажи про те, що відбувається із сонцем восени.



Восени шлях сонця по небу коротшає, тому воно дає все менше тепла. Дні стають помітно коротшими, а ночі — довшими та прохолоднішими. У **вересні** природа починає змінювати колір: на деревах з'являються перші золотаві листки, вранці землю вкриває густий туман, а повітря стає прохолоднішим.

Перелітні птахи відлітають у теплі краї.

У **жовтні** майже все листя на деревах змінює свій колір: жовте, руде, червоне, де-інде зелене. Стає холодніше. Земля і повітря прогріваються менше. Небо все частіше затягують хмари, дує холодний вітер. Комахи майже всі ховаються до наступної весни.

Листопад завершує осінь і приносить справжні холоди. Листя на деревах і кущах майже опало, зів'яли трави. Тварини готуються до випробувань: ведмеді та їжаки влаштовуються у барлоги та гнізда для зимової сплячки. Ті звірі, що будуть активними взимку, наприклад зайці чи білки, змінюють своє хутро на густіше та тепліше.

Знайди в тексті назви осінніх місяців.
Знайди і прочитай, які ознаки осені з'являються у вересні, жовтні, листопаді.

Роздивись малюнки. Який місяць зображено на кожному з них? Доведи це, використовуючи слова з тексту.





Знайди на календарі осінні місяці. Назви їх. Знайди перший день осені. Назви число та місяць. Який це був день тижня? Згадай, що ти робив / робила того дня. Розкажи.

Рослини восени

Восени в садах збирають останній урожай яблук та груш. Листя фруктових дерев жовтіє та опадає. Дозрівають плоди шипшини. В'януть квіти.

Порівняй малюнки. Знайди, чим вони відрізняються. Подумай та поясни, чому опадає листя в садах і в'януть квіти.




Деякі садові квіти починають квітнути у кінці літа і тому восени милують нас своїми квітами.

Роздивись квіти на малюнках. Запам'ятай їх назви.



Айстра



Жоржина

В городах майже зібрані всі овочі. Рослини, які не встигли прибрати, можуть загинути від заморозків. Моркву, буряк і капусту збирають останніми.

Роздивись малюнки. Назви знайомі овочі.





Як ти гадаєш, чому ці овочі збирають останніми?
Які ще овочі ти знаєш?
Які овочі тобі смакують?
Які овочі можна вживати сирими? Які не можна?
Що можна приготувати з овочів?
Що ти можеш приготувати вдома сам / сама?

Роздивись малюнки та порівняй їх.
Знайди, які зміни відбулися восени. Чому ти так вважаєш?



Уважно роздивись малюнки. Що сталося з травою. Чому?




Під час прогулянки знайди зів'ялі трави, зверни увагу на їхній колір, форму.

Роздивись малюнки. Знайди та назви ознаки осені в лісі.

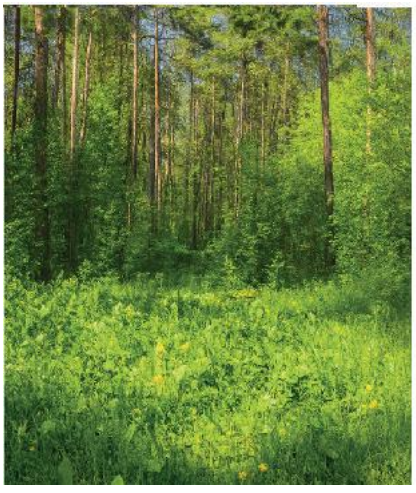
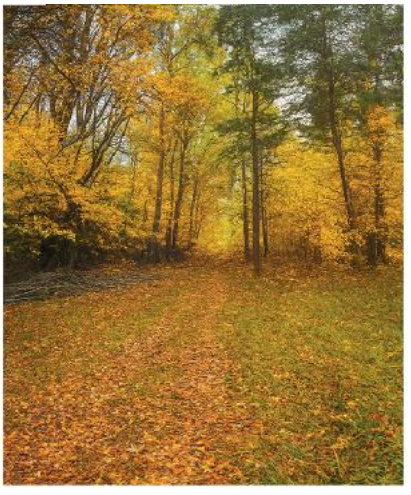

У деяких рослин восени дозріває насіння, воно падає на землю, і навесні з нього з'являються нові рослини. У інших рослин відмирає верхівка, а коріння зимує під снігом. Зі збереженого коріння навесні виросте рослина.

Роздивись малюнки і порівняй їх.





Як змінилося дерево восени? Чому?
Що відбулося з листям дерева восени?
Яку назву мають дерева, на яких росте листя?
Зверни увагу на ялинку. Чи змінилось це дерево восени?
Пригадай, яку назву мають листки ялинки.
Яку назву мають дерева, у яких замість листя хвоя?



Тварини восени

Влітку на лузі можна зустріти багато різноманітних комах. Це бджоли, метелики, бабки та мурахи. Бджоли й метелики весело літають з квітки на квітку, кружляють у повітрі бабки, мурахи поспішають у своїх справах, павуки плетуть павутиння. Восени бджоли засинають у своїх вуликах, а мурахи — в мурашниках.

Павуки, метелики й бабки ховаються до весни, а деякі гинуть.

Роздивись малюнок. Пригадай літо. Знайди метелика, бабку, бджолу, мураху, павука.



Які з цих комах вміють літати?
Які з них тільки плазувати?
Яку назву має будинок мурах?
Що плете павук?
Що відбувається з комахами і павуками восени?

Подумай і обговори з другом, для чого потрібно павуку павутиння?

Відгадай загадки.

Влітку медом ласував, досхочу малини мав.
А як впав глибокий сніг – позіхнув і спати ліг.
Бачив чи не бачив сни, а проспав аж до весни.
(Ведмідь)

Хвіст куценький, довгі вуха,
має в шафі два кожухи.
Влітку одягає сірий,
ну а взимку — теплий білий.
(Зайчик)

Для допитливих

Деякі метелики також відлітають у теплі краї. Одні з них летять зграйками, а інші самі.

Риби не засинають, але стають менш рухливими. Вони збираються у більш глибоких місцях, тримаються ближче до дна, подекуди піднімаються до поверхні водойми для дихання.

Роздивись малюнок водойми. Знайди місце, де риби перебувають взимку.

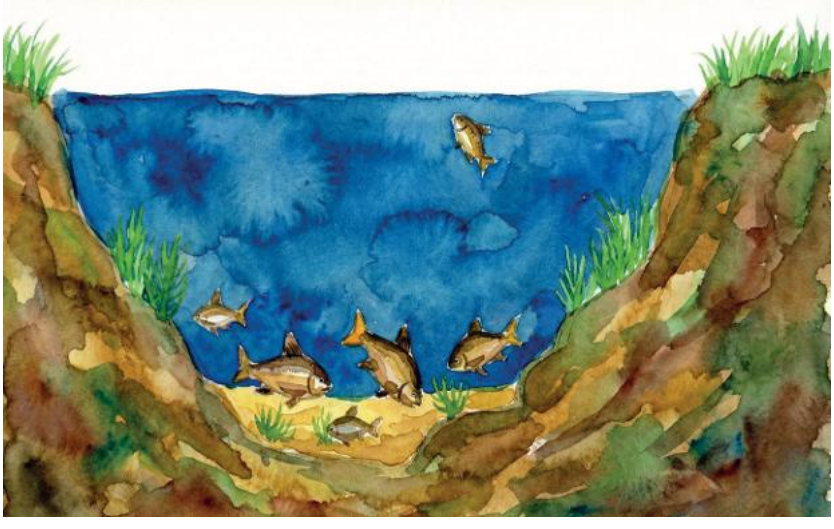

Дикі тварини самі піклуються про себе й нарізно прилаштовуються до наближення зими. Ведмеді знаходять у лісі затишне місце та готують собі барліг. Їжаки роблять собі гнізда з листя під кущами чи у корінних дерев. У вовків, лисиць, зайців і білок з'являється тепле хутро. У зайців і білок хутро змінює колір. Зайці стають білими, це допоможе їм взимку ховатися в лісі від хижаків. Білки й миші влітку заготовлюють собі їжу на зиму.

Роздивись малюнки. Знайди та назви відомих тобі тварин.



Які тварини впадають у сплячку взимку?
Де проводять зиму ведмеді та їжаки?
У яких тварин з'являється тепле хутро?
Хто з цих тварин робить запаси на зиму?

Свійські тварини живуть поруч з людиною, яка піклується про них. Восени все рідше виганяють тварин на пасовища, тому що трави майже не залишилося, а на вулиці холодно. Восени тварини знаходяться на подвір'ї або у хліву.

Роздивись малюнки. Назви цих тварин.
Пригадай, чим люди годують їх восени і взимку. Як люди заготовляють сіно?





Праця людей восени

Праця людей восени спрямована на захист рослин від майбутніх морозів. У містах очищають парки від сухого листя, а ніжні декоративні кущі вкривають спеціальним матеріалом. Деякі рослини живуть лише одне літо, і, для того, щоб виростити таку ж саму рослину, потрібно посадити її насіння в ґрунт. Інші рослини живуть багато років, вони мають назву багаторічні. Багаторічні рослини, які бояться морозів, укривають.



Хто прибирає листя в містах? Для чого це роблять?
Яку назву мають рослини, які живуть багато років?
Подумай, яку назву мають рослини, які живуть одне літо?
Як можна виростити однорічну рослину?

У сільській місцевості восени роботи дуже багато. У садах і городах прибирають опале листя. Дерева й кущі обрізають, прибираючи хворі й непотрібні гілки. Ґрунт під ними перекопують та удобрюють.

Яку роботу виконують у саду восени? Знайди відповідь у тексті.
Спитай у дорослих, що таке добриво і для чого воно потрібно рослинам?
Розкажи, чи працював / працювала ти у саду восени. Яку роботу ти виконував / виконувала?
Чи бачив / бачила ти, як працюють цими інструментами?

Роздивись малюнки. Це садове приладдя. Подумай, як його можна використовувати в саду.



Граблями збирають опале листя та рихлять землю. Лопатою перекопують землю. Секаторами обрізають гілки дерев і кущів.

Запам'ятай назви цих інструментів та поясни, для чого їх використовують. Чи користувався / користувалася ти сам / сама цими інструментами? Розкажи.

Восени багато пташок відлітають у теплі краї, але є такі, які не покидають своєї Батьківщини. Так, горобці постійно мешкають у місті, тому в холодну зимову пору року їх необхідно підгодовувати хлібними крихтами, зернятами.

Відгадай загадку.

Сіра шубка із пір'їни,
на морозі жвавий він.
Не орел — цей стрибунець.
Хто це, діти?

(Горобець)

Вдома разом з дорослими навчись ліпити горобця з пластиліну.

1. Скачай кульки. Велика кулька — це тулуб. Менші кульки — це голова та хвостик. Маленька кулька — це підставка.



2. Витягни на голівці дзьобик. Приліпи голівку до тулуба пташки.



3. Розкачай кульку, витягни та приплюсни її — це хвостик.



4. Приліпи хвостик до тулуба. Трохи видовж підставку і приліпи до неї пташку. Стекою намалюй крильця та очі.



Зима

Роздивись малюнок. Яку пору року зображено?



Знайди і назви ознаки зими.

Роздивись схеми. Визнач, яка схема означає осінь, а яка — зиму. Порівняй їх.



Поясни, використовуючи схему, чому взимку холодно. Розкажи, дивлячись на схему, як сонце світить взимку. Чому взимку найкоротші дні і найдовші ночі?

Зима — це час найменшої кількості сонячного світла. У **грудні** погода часто змінюється: морози можуть чергуватися з відлигою. Стає холодно. Небо все частіше затягують хмари. На калюжах і ставках з'являється лід. Часто іде сніг і вкриває землю. Важко птахам взимку, холодно і мало їжі. Люди розвішують годівнички для птахів.

Січень зазвичай приносить найсильніші холоди та іній на деревах. На полях і в лісі сніг. У лісі тиша, чорні стовбури виділяються на білому фоні снігу. Тільки іноді чути стукіт дятла. Зайці, лосі об'їдають кору дерев і пагони кущів. Лисам і вовкам важко дістати собі їжу.

Лише у **лютому** Сонце починає затримуватися на небі трохи довше, нагадуючи про майбутню зміну сезону. Дні стають довшими. Сонце частіше з'являється на небі, але все одно холодно. Можуть бути заметілі.

Знайди у розповіді назви зимових місяців. Прочитай ознаки кожного місяця.
Розкажи про те, як живуть птахи і звіри взимку? Чим харчуються зайці і лосі?

Роздивись малюнки. Пригадай назви зимових місяців.





Знайди на календарі зимові місяці. Назви їх.
Знайди день, коли люди зустрічають Новий рік. Назви число та місяць. Який це день тижня? Згадай, що ти робив / робила того дня. Розкажи.

Рослини взимку

Роздивись малюнки. Сади взимку занесені снігом. Тільки чорні стовбури дерев видно на снігу. Порівняй ці малюнки.





Як змінилися взимку сади й городи?



Городи вкриті снігом. Природа відпочиває. Чим більше снігу, тим краще рослинам навесні — багато вологи буде.

Що робить природа взимку?

Ліси й луки занесені снігом. Поля схожі на великі казкові галявини, деінде видно стебла рослин. У лісах кучугури зі снігу. Гілки дерев нахилилися під вагою снігу, тільки ялини й сосни прикрашають ліс.

Роздивись малюнки і порівняй їх.
Як змінилися луки взимку?
Опиши зимовий ліс.






Знайди пари однакових сніжинок.

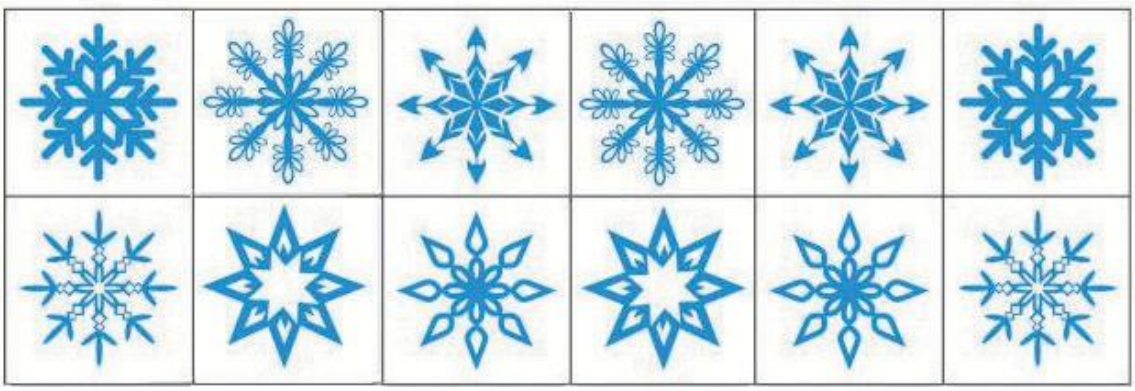

Тварини взимку

Складно в лісі тваринам взимку. Глибокий сніг заважає пересуватися навіть лосю, у якого довгі ноги. Зайці намагаються ховатися під великими засніженими кущами, їх там важко побачити вовку чи лисиці.

Зимою не побачиш комах. Птахи, що залишилися зимувати, шукають їжу. У лісах, парках вони знаходять комах, які заховалися в корі дерев або насіння рослин. У холодну погоду птахи ховаються в затишних кутках в очікуванні на потепління. Тільки біля годівничок, що влаштували люди, можна побачити горобців, голубів, синичок, ворон.

Зимовий ліс ставить складні завдання перед звірами. Лисицям доводиться вистежувати здобич глибоко під снігом, покладаючись на свій слух. Білки намагаються менше часу проводити на морозі, тому часто гріються у своїх теплих дуплах, виходячи лише для того, щоб знайти заготовлені влітку горіхи чи жолуді.

Де зимуючі птахи знаходять їжу?

Роздивись малюнок. Знайди і назви синицю, горобця, голуба, сороку.



Чи бачив / бачила ти цих птахів взимку?
Де ти їх бачив / бачила?
Розкажи.

Зроби годівничку для птахів з порожнього пакета з-під молока.

Для кого ти будеш її робити?
Куди її підвісиш?
Що покладеш у неї?

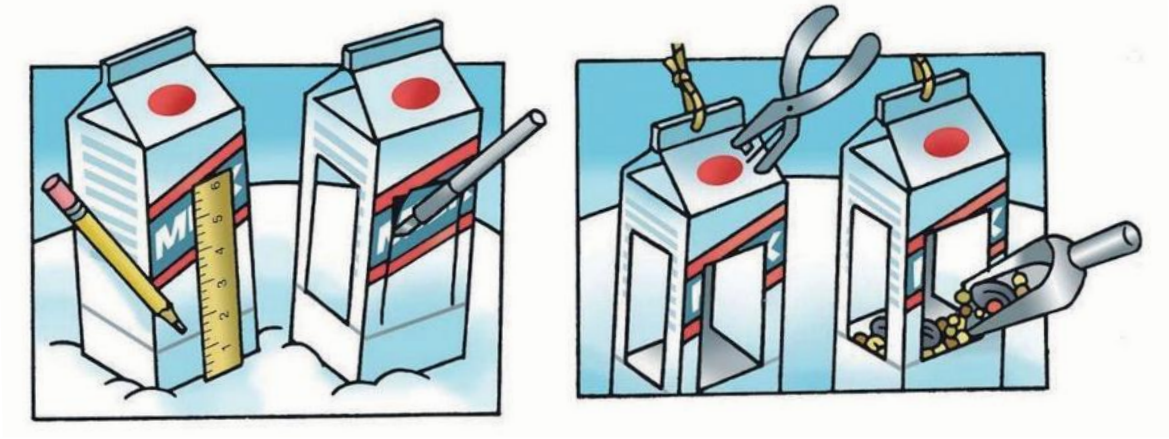

Роздивись малюнок. Подумай, чому лосю так важко йди по лісу. Уважно прочитай розповідь.



Пригадай, що ти дізнався / дізналася про життя зайця, лисиці, білки взимку.

Праця людей взимку

В містах під час снігопадів вулиці засипає снігом. Люди розчищають вулиці від снігу для того, щоб зручно було пересуватися і людям, і машинам.

Роздивись малюнки. Що робить двірник? Чому потрібно очищувати вулиці від снігу?




В сільській місцевості люди також мають розчищати дороги від снігу. Взимку свійські тварини повністю залежать від турботи людини. Оскільки пасовища вкриті снігом, люди годують худобу заздалегідь підготовленим сіном та спеціальними сумішами. Важливо також стежити за їхнім здоров'ям. Цим займаються ветеринар / ветеринарка — лікар / лікарка, який / яка допомагає тваринам не хворіти.




Чим годують свійських тварин на фермі взимку?
Хто піклується про свійських тварин?
Як називається лікар / лікарка, який / яка лікує тварин?
Для чого люди розводять домашніх тварин?
Пригадай, яку користь приносять людям корова, свиня?

Весна

Роздивись малюнок.
Знайди і назви ознаки весни.



Пригадай, чому весною стає тепліше?
Чому навесні день стає довшим, а ніч коротшою?

Знайди схему зими. Пригадай, як сонце світить взимку.
Знайди схему весни. Розкажи, як сонце світить навесні.





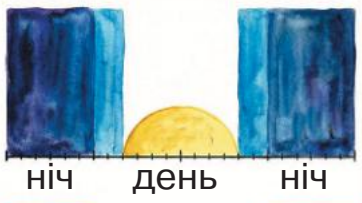

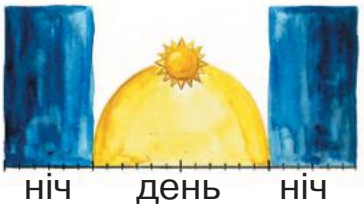

Поспостерігай, чи стало світліше, коли ти йдеш до школи?
У яку годину ввечері сідає сонце?

Весна приносить довгоочікуване тепло, від якого природа прокидається. Сонячні промені розтоплюють сніг, і вода наповнює річки. Дні стають довшими, а ночі — коротшими.

У **березні** ще може лежати сніг. Ночі ще холодні, але вдень сонце світить яскраво, небо блакитне, сніг і бурульки тануть. На проталинах пробивається зелена травичка, з'являються перші квіти. Весело цвірінькають горобці.

Квітень — другий місяць весни. На річках тане лід. У квітні можна спостерігати льодохід — явище, коли крига на водоймах розбивається на частини і пливе за течією. Це знак того, що зима остаточно відступає. На гілках дерев бубнявіють бруньки. Починають вертатися із вирію перелітні птахи.

У **травні** на деревах з'являється свіже, молоде листячко, починається цвітіння дерев, весняних квітів, ростуть трави. З'являються комахи: літають метелики, дзижчать бджоли, прокидаються мурахи і жуки. Птахи співають і будують гнізда. Усі мешканці лісу раді весні.

Роздивись малюнки. Визнач, який місяць зображено на кожному з них. Доведи це, використовуючи слова із оповідання.





Коли починають танути бурульки?
Спів яких птахів можна почути у березні?
Коли починається льодохід на річках?
Коли можна побачити перші листочки?
Яких комах можна побачити в травні?
Що роблять птахи в травні?
Відповіді знайди в тексті.

Запам’ятай! Переходити річку, ставок, озеро по льоду навесні — небезпечно!

Знайди у календарі весняні місяці. Назви їх. Знайди перший день весни. Знайди останній день весни.
Назви число і місяць. Який це день тижня?

Відгадай загадки.



Все у зелені довкола:
Пасовища, ліс і поле.
Мчать струмочки до ріки,
Ліплять гнізда ластівки,
І в сороки новина, —
Облетіла всіх вона,
Сповіщаючи: — …
(Весна)



Зійшли сніги, шумить вода,
Земля вже квіти викида.
Буяє травка молода,
Все мертве оживає.
Коли, діти, це буває?
(Навесні)



Рослини навесні

Навесні на всіх деревах і кущах з'являються невеликі листочки. Починається цвітіння вишні, абрикоси, слив, яблунь, садових кущів. Весняний сад дуже гарний.

Порівняй малюнки й знайди відмінності.

Поясни, чому навесні у садах всі рослини розцвітають? У якому садку ти хотів би опинитись?





Навесні починають цвісти садові квіти, які радують людей своєю красою. Для садівників весна починається з перших квітів, таких як нарциси та тюльпани. Цибулини цих рослин висаджують восени, а навесні, як тільки тане сніг, вони починають рости.

Роздивись квіти. Запам'ятай їхні назви.



Нарцис



Тюльпан

Одночасно з цим розпочинається робота на городах: землю розпушують та готують до посіву насіння. Деякі рослини, наприклад помідори, спочатку вирощують у вигляді розсади в теплому приміщенні, а вже потім переносять на відкритий ґрунт.

Роздивись малюнки, порівняй їх.





Пригадай, яке приладдя потрібно для праці у городі?
Що таке насіння й розсада рослин?





1. Насіння і розсада.

2. Рослина і насіння.

На малюнку 1 визнач, де зображено насіння, а де розсада. Які рослини виростуть з насіння на малюнку 2?

Спробуй самостійно виростити цибулю, кріп, або салат.
Для цього потрібно викопати грядку, розрихлити землю і посіяти насіння. Попроси дорослих допомогти тобі.
Спостерігай, коли з'являться перші листочки. Не забувай поливати свій город.



Роздивись малюнки. Знайди, які зміни сталися навесні? Чому?





Уважно роздивись малюнки. Знайди перші весняні квіти. Пригадай, яку назву вони мають. Які ще весняні квіти ти знаєш? Які тобі подобаються?





Роздивись траву, що проростає. Подумай, чому навесні починає проростати молода зелена травичка.
На прогулянці роздивись нову траву. Замалюй її у зошиті.

Роздивись малюнки і порівняй їх.
Поясни, як змінився ліс навесні. Чому відбулися зміни?
За малюнками розкажи про зимовий ліс і про весняний ліс.





Подумай і дай відповідь, як змінюються листяні дерева?
Пригадай, які дерева ти знаєш.

Тварини навесні

Навесні природа пробуджується. З'являються комахи. Літають красиві метелики, гудуть жуки, вилітають бджоли. Можна побачити гарненького маленького жучка — сонечко. Весело цвірінькають птахи: жайворонки, шпаки, солов'ї. Зігрілися і прокинулися змії та жаби. Риби у річці піднялися з дна водойм, де вони перебували взимку.

Знайди в тексті, які комахи з'являються навесні.
Пригадай, які птахи співають.
Що роблять риби?

Роздивись малюнки. Назви комах, які тобі відомі. Як називається будинок, у якому живуть мурахи?
Як павук полює на свою здобич?







Спробуй намалювати в зошиті мураху і мурашник. Підпиши малюнки і запам'ятай назви.

Роздивись на малюнках, які бувають гнізда.



Гніздо на землі Гніздо на дереві Гніздо в дуплі

Яку назву має будиночок для птахів, що зробила людина?

Дорослі птахи висиджують яйця, згодом на світ з'являються маленькі пташенята. У більшості птахів вони вилуплюються безпомічними, а тому тривалий час потребують батьківської турботи. Птахи годують та обігрівають своїх пташенят. Якщо з'являється загроза, вони захищають гніздо.

Для чого птахи будують гнізда?
Як дорослі птахи доглядають пташенят?



З потеплінням тварини знову змінюють своє вбрання: їхнє зимове хутро стає тоншим і світлішим.

У зайця-біляка спочатку сіріє спинка, а потім боки. У білки шубка стає рудою.

Прокидаються звірі, які були у зимовій сплячці.

Це час народження малят у лісових мешканців. У березні народжуються зайченята, у білки народжуються білченята. Наприкінці березня у диких свиней народжуються поросята. У маленьких поросят на спині і боках помітні яскраві смуги. Так дорослим тваринам легше помітити їх у траві.

Лисиця риє глибоку нору з проходами під землею із запасними виходами. Поки лисенята сплять, мати вирушає на полювання. Ведмежата, які народилися взимку, виходять разом із ведмедихою з барлогу. У травні народжуються малята у козуль та оленів.


Білченята


Поросята

Які зміни в житті звірів спостерігаються навесні?
Які звірі просинаються навесні після зимової сплячки?
У яких звірів змінюється колір хутра? Якого кольору стають заєць, білка?
Чому навесні пробуджуються ведмідь, їжак?
Пригадай яку назву мають дитинчати різних звірів.
Розкажи про життя звірів навесні.

Свійських тварин люди виводять на пасовища. Навесні там багато їжі для них. У домашніх тварин також з'являються дитинчата.



Як свійські тварини доглядають за своїми дитинчатами?
Розкажи про свої спостереження.
Пригадай, як називаються дитинчати домашніх тварин.

Праця людей навесні

У містах і селах люди прибирають сміття, що було під снігом взимку. Перекопують сади, саджають квіти. В городах копають грядки, висаджують насіння і розсаду рослин. В полях весь час гудуть трактори, вони пашуть землю і засівають поля.

Яку роботу виконують люди в садах і городах?
Що роблять трактори в полі?

Роздивись малюнки. Що роблять люди?













Пригадай, які інструменти використовують люди для праці в саду? Чи доводилося тобі працювати в саду навесні. Розкажи.

Подумай і спробуй пояснити чому кажуть:
«Весняний день рік годує».

Літо

Роздивись малюнок. Знайди і назви ознаки літа.

Пригадай, чому влітку стає тепліше.
Чому дні стають довшими, а ночі — коротшими?



Знайди схему весни. Розкажи як світить сонце навесні.
Знайди схему літа. Розкажи як світить сонце влітку.



Настало літо. Улітку небо ясне, прозоре. Сонце дає багато світла і тепла. Дні стають довшими, а ночі — коротшими. Часто бувають сильні, теплі дощі з грозами. Квіти цвітуть. Усі дерева і кущі вкриті зеленими листочками. Вранці випадає роса — маленькі крапельки води на траві, листях і гілках дерев. У саду достигають полуниці, у лісі — чорниці, суниці.



Яка погода найчастіше буває влітку?
Яку погоду ти полюбляєш?

Розшукай туман на малюнках.
Знайди в тексті і прочитай, що є роса.
Знайди росу на малюнку і уважно роздивись її. Влітку проведи спостереження. Знайди краплю роси і розглянь її.
Подумай і поясни, чому влітку спекотно.
Пригадай розповіді про літні грози. Що з'являється у небі після грози? Знайди відповідь на малюнку.

Намалюй літній день.



Червень відкриває літній сезон. У цьому місяці сонце піднімається найвище над горизонтом, тому повітря швидко прогрівається вже з самого ранку. Це час активних турбот у світі птахів, адже в гніздах з'являється малеча, яку потрібно постійно годувати.

Цілими днями птахи добувають їжу своїм пташенятам. У сирих болотистих місцях чути дзинчання комарів.

У **липні** настає період найбільшої спеки. Через відсутність вітру та високу температуру волога з водойм і ґрунту перетворюється на пару значно швидше, ніж в інші місяці. Це призводить до того, що рівень води в невеликих річках може помітно знижуватися. У липні можуть траплятися грозові буревії. Вони нетривалі: якихось півгодини — і сонце висушує дороги, трави. Наче і не було дощу.

Серпень — місяць збору плодів і поступової підготовки до осені. Хоча вдень ще панує тепла погода, нічне повітря стає свіжішим. У садах дозрівають яблука, сливи, груші. У городах дозрівають овочі. Молоді тварини і птахи до цього часу вже достатньо зміцніли, щоб починати своє незалежне життя.

Чим зайняті птахи на початку літа?
Які ягоди дозрівають влітку?
Який місяць найспекотніший?
Коли достигають яблука, сливи, груші?
Знайди в тексті відповіді.

Роздивись малюнки. Визнач, який місяць зображено на кожному з них. Доведи, використовуючи слова із тексту.





Пригадай, коли починають рости трави. У яку пору року вони в'януть?

Знайди у календарі літні місяці. Назви їх.
Знайди день, коли починаються літні канікули. Назви число і місяць. Який це день тижня?
Скільки місяців тривають літні канікули?
Що ти хочеш робити влітку? Розкажи.

Рослини влітку

Літо — це пора, коли все довкола цвіте. Духмяно пахне липа. Цвітуть найрізноманітніші квіти. Цвітуть трави на луках, у полі. Услід за цвітінням починають дозрівати ягоди. У червні спіють суниці, а в липні — смородина, малина, черешні й вишні. Недаремно липень називають «ягідним місяцем». А ось серпень — це місяць дозрівання плодів і насіння.

Порівняй малюнки. Знайди відмінності. Пригадай, як називається це фруктове дерево.





Які фрукти ти знаєш?
Які фрукти ти пробував / пробувала? Які з них тобі подобаються?
Чи є у твоїй сім'ї сад? Що в ньому росте? Хто доглядає за садом? Як доглядають за садом?

Намалюй свій улюблений фрукт.
Подивись які фрукти намалювали твої однокласники / однокласниці.
Хто з них намалював / намалювала той же фрукт, що і ти?

Роздивись малюнки. Запам’ятай назви квітів.



Півонії



Флокси

Пригадай і назви, які квіти ти бачив в саду? Хто їх вирощує?
Для чого люди вирощують квіти?
Для чого роблять букети?
Дарував / дарувала ти кому-небудь квіти? Розкажи.

Городні рослини влітку вимагають найбільшої уваги. Завдяки достатній кількості світла, огірки, томати та перці наповнюються вітамінами. Це час, коли люди не лише вживають свіжі продукти, а й готують запаси на весь майбутній рік.

Роздивись малюнки і порівняй їх.





Пригадай і назви, які овочі ти знаєш.
Розкажи, як людина вирощує і використовує овочі.
Що можна приготувати з овочів?
Пригадай і назви, які квіти ти бачив / бачила у саду.

Навесні рослини на луках прокинулися після довгої зими і почали рости, а влітку луки всіяні квітами і травами. Луки влітку дуже красиві.

Порівняй малюнки. Що змінилося, якими стали луки влітку? Чому на луках влітку багато квітів і трав?



Роздивись малюнки. Запам'ятай назви рослин.



Дзвіночки

Ромашки

Роздивись і назви лісові ягоди.



Чи бачив / бачила ти, як ростуть в лісі суниці, чорниці? Чи збирав / збирала ти сам / сама в лісі ці ягоди?

Роздивись і порівняй малюнки. Улітку у лісі багато зелені, квітів і трав. Улітку дозрівають лісові ягоди. Наприкінці літа дозрівають лісові горіхи, ягоди ожини, брусниці, журавлини.



Розкажи, як виглядає ліс влітку?
Як ти гадаєш, чому в лісі так багато зелені влітку?
Які в лісі рослини найвищі?
Які найнижчі?

Тварини влітку

Влітку багато комах: метелики, бабки, бджоли, оси, комарі. Бджоли і оси можуть боляче вжалити, якщо їх взяти в руки. Метеликів можна зустріти на луках, а бабки надають перевагу життю біля водойм.

Яких комах можна побачити влітку? Назви їх.
Де живуть бабки?
Де живуть метелики?

Роздивись малюнки. Знайди і покажи осу, комара.



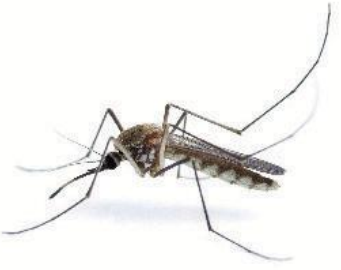

Риби відкладають навесні ікру, а влітку з неї з'являються мальки. Їх можна побачити у річці біля берега. Там вода добре прогрівається, стайки мальків плавають в теплій воді.

Роздивись малюнки. Пригадай і розкажи про життя риб.



Роздивись малюнок. Пригадай і назви, як називаються ці риби.



Розкажи, де живуть риби. Який мають окрас?

Для допитливих

Серед річкових мешканців особливе місце посідає **сом** — найбільша риба, яка живе у річці. Сом може прожити дуже багато років.

Влітку в лісі тепло, багато їжі для всіх диких тварин. Дитинчати протягом літа зміцніють, навчаться добувати їжу. Вони прилаштуються жити в дикій природі самостійно.

Роздивись малюнки.
Знайди і назви знайомих тобі звірів.
Пригадай, як називаються їхні дитинчата.



Склади розповідь про одного зі звірів за планом:

1. Назва, зовнішній вигляд;
2. Чим харчується;
3. Де мешкає;
4. Як пристосовується до життя і сезонним змінам.

Свійські тварини багато часу перебувають на пасовищах. Людина оберігає і піклується про них. Деякі люди, які живуть у сільській місцевості тримають курей, качок, індиків, корів, свиней, баранів. Великі господарства, які розводять свійських тварин, називаються **фермами**.

Роздивись малюнки.
Покажи господарство однієї родини.
Покажи великі фермерські господарства.





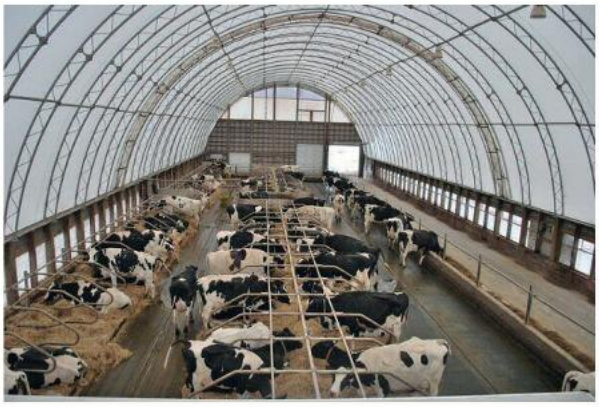

Пригадай, чим корови та свині корисні для людей.
Що їдять корови?
Що їдять свині?
Розкажи, як людина піклується про свійських тварин?

Зроби павучка з пластиліну за зразком.



Праця людей влітку

У містах люди косять траву на газонах. Косити траву можна за допомогою газонокосарок. Рослини в парках та скверах поливають.

Знайди на малюнку газонокосароку.



Подумай, чому вона має таку назву?
Як ти гадаєш, для чого люди косять траву у містах?

Улітку люди доглядають за городом: поливають рослини, ведуть боротьбу з бур'янами, які забирають у культурних рослин воду та поживні речовини. Це потрібно робити, щоб був щедрий урожай: без води рослини загинуть, а бур'яни заважають рости культурним рослинам.

Однією з найважливіших літніх робіт є сінокіс. Траву скошують і ретельно висушують на сонці, перетворюючи її на сіно. Так люди запасають корм для свійських тварин на зиму. Ці запаси є запорукою того, що домашні тварини матимуть достатньо їжі протягом довгої та холодної зими. Влітку кожного дня деяких свійських тварин виводять на пасовище.

Улітку люди доглядають також за рослинами саду й збирають урожай ягід і фруктів.

Як люди доглядають за городом влітку?
Для чого потрібно поливати рослини, виривати бур'яни?
Які правила роботи в саду ти пам'ятаєш?
Чи потрібно поливати рослини в саду, якщо йдуть дощі?
Що таке сінокіс?
Для чого потрібно готувати сіно?

Роздивись малюнки. Знайди і покажи косу, сінокосарку.
Як гадаєш, для чого люди створили сінокосарку?





ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Користуючись малюнком, назви чотири пори року в порядку їх слідування.



2. Користуючись календарем, назви місяці кожної пори року?
3. Опиши основні ознаки кожної пори року (температура, тривалість дня, рослинність, тваринний світ).



4. Як люди готуються до кожної пори року?

5. Яка пора року є найспекотнішою, а яка найхолоднішою? Як ти можеш це пояснити?
6. У який період року сонце світить найдовше?
7. Які природні явища характерні для літа?







8. Що роблять тварини влітку ?
9. Які рослини квітнуть восени?
10. Чим відрізняється літо від зими?

НЕЖИВА ПРИРОДА

Ґрунти

Наша планета має назву Земля. Цим словом ми позначаємо не тільки всю земну кулю, а й суходіл, по якому пересуваємося щодня.

Роздивись малюнки. Знайди і покажи планету Земля.
На планеті видно моря і океани. Покажи їх на малюнку.
Є суходіл. Покажи його на малюнку.
Поглянь на наступний малюнок.
Що люди називають землею?





Прочитай текст.

Люди звикли називати землею верхній шар суходолу. Правильно його називати ґрунт. Завдяки ґрунту ростуть ліси, трави. Ґрунти дають опору для коріння рослин, у ньому знаходяться речовини, необхідні для росту всіх рослин. Людина обробляє землю (ґрунти) і вирощує овочі, фрукти, хліб (зернові рослини).

Як називають верхній шар землі?
Як ґрунти допомагають рослинам?
Для чого людина обробляє землю?

Роздивись малюнки. Подумай, чому у дерева велике коріння?
Розглянь коріння трави.
Порівняй коріння дерева і трави.



Які частини рослин моркви, картоплі і буряка люди використовують у їжу? Покажи їх на малюнку.

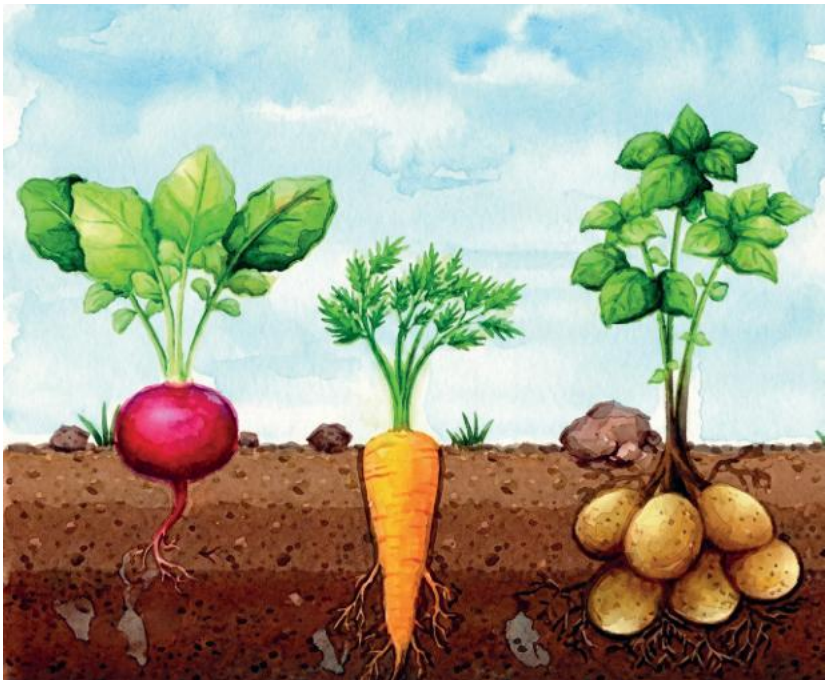

Ґрунт має неоднорідний склад: він містить часточки піску, глини та дрібних камінців. Найважливішою частиною ґрунту є перегній, який утворюється з решток рослин і тварин. Чим більше перегною, тим темнішим стає колір ґрунту та вищою його здатність давати гарний урожай. Це означає, що на ньому збирають найбільші врожаї.

Що входить до складу ґрунту? Відповідь знайди у тексті.
Яку назву має родючий шар ґрунту?
Що потрібно рослинам для того, щоб рости?
Від чого залежить колір ґрунту?

Роздивись малюнок. Знайди і покажи, де розташований перегній.



Якщо в ґрунті **багато піску**, то це **піщаний ґрунт**, якщо **глини** — **глинистий**, якщо багато **камінців** — **кам'янистий**.



Для того, щоб отримати багатий урожай, за землею треба доглядати. Її необхідно розпушувати та перекопувати або орати трактором, щоб всередину потрапляло повітря. Необхідно рихлити ґрунт, поливати його, і, якщо у ґрунті мало перегною, вносити добрива.

В Україні є особливий вид ґрунту — **чорнозем**, який вважається найродючішим і найкращим для землеробства.

Роздивись малюнки.
На яких малюнках люди перекопують землю?
Які інструменти потрібні для праці в огороді, у полі?
Які інструменти потрібні для рихлення землі в огороді, у полі?
Знайди їх на малюнках.
Знайди на малюнках лійку.
Для чого люди використовують лійку?
Яким чином люди поливають поля?











Подумай і дай відповідь, чому потрібно перекопувати ґрунт, рихлити його, поливати?

Користуючись малюнком, розкажи, як і для чого люди обробляють землю?
Чи доводилось тобі працювати в городі?
Що ти вмієш робити? Розкажи.

Пісок

Пригадай: коли ти був / була маленьким / маленькою, то часто грав / грала у пісочниці. У пісочницю насипають пісок. Пісок складається з дрібних часточок, тому він легко пересипається і швидко пропускає крізь себе воду. Із вологого піску можна виліпити різні фігури, тому діти так люблять гратися з піском.

Роздивись малюнки. Визнач, якого кольору пісок.



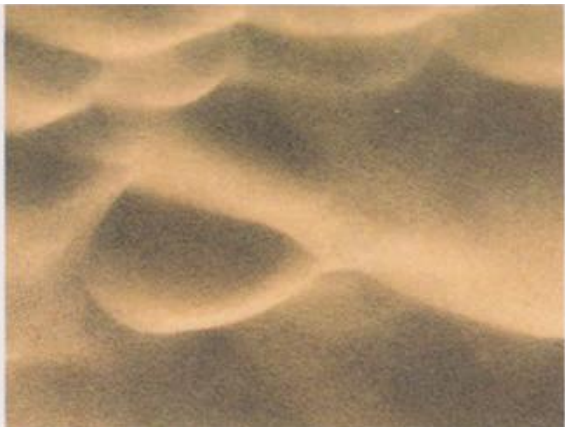

Розкажи про пісок, використовуючи текст.
Пригадай, що ти ліпив / ліпила у пісочниці чи на морі, коли був маленьким / була маленькою?

Пісок у природних умовах можна побачити узбережжям річок, морів. Пісок потрібен не тільки для ігор. Його додають до бетону при будівництві, а також використовують для виготовлення прозорого скла.





Де можна знайти пісок в природі?
Знайди на малюнках і покажи.
Для чого люди використовують пісок?



Для допитливих

Величезні території, повністю засипані піском, де майже немає дощів, називаються пустелями. Там дуже спекотно, майже немає води і рослин.



Глина

Глина за своїми властивостями протилежна піску: вона затримує воду і не пропускає повітря. Колір глини може бути темно-жовтий, сірий і навіть білий. З глини можна ліпити фігурки. Вони будуть міцні.





Якого кольору може бути глина?
Що можна виліпити з глини?
Розкажи про глину, використовуючи слова з тексту.

В природі глину можна побачити на узбережжі річок, у низинах. У вологому стані вона стає м'якою, як пластилін, що дозволяє майстрам ліпити з неї цеглу або гарний глиняний посуд.




Де можна знайти глину?
Як люди використовують глину?

Пригадай, який глиняний посуд є у тебе вдома. Як ви його використовуєте?

Для допитливих

Роздивись малюнки. Зверни увагу на роботу майстра.

Майстер, який працює з глиною, називається **гончар**. В давнину посуд робили з глини. Для міцності його опалювали у спеціальних печах, оздоблювали. Таким посудом користувалися багато років.

Каміння

Каміння — це нежива природа. Воно буває різної форми і величини. Каміння може бути чорним, сірим, червоним, коричневим, зеленим. Воно не вбирає вологу і завжди залишається твердим. З каміння складаються величні гори, а людина використовує його для будівництва міцних доріг та фундаментів будівель.

Багато каміння знаходять на узбережжі морі, багато у полі. Гори зроблені з каміння.

Роздивись малюнки. Покажи на них каміння.





Пригадай де ти бачив каміння?
Якого кольору буває каміння?
Які властивості має каміння?
Для чого люди використовують каміння?
Покажи на малюнку, що можна побудувати із каміння.
Де в природі можна зустріти каміння?

Корисні копалини

Наша земля містить безліч природних багатств. У надрах нашої землі сховані природні скарби, які ми називаємо корисними копалинами. Вони допомагають нам зігрівати домівки, а також виготовляти метали. Корисні копалини — це камінці, ґрунт або рідини, які людина використовує в господарській діяльності та побуті. Навіть звичайна сіль на вашому столі — це корисна копалина. Тепло в батареях — завдяки газу чи вугіллю. У будівництві використовують граніт, цемент та камені, які теж добувають із землі.

Роздивись малюнки. Прочитай назви корисних копалин.



Які з корисних копалин тобі відомі?
Як їх використовує людина?

Крейда — це також корисна копалина.



Під землею знаходять **графіт** — саме з нього виготовляють частину олівця, яка залишає слід на папері.



Існують також рідкісні та дуже красиві камені, які називають **дорогоцінними**, наприклад, **діаманти** чи **рубіни**.



Пригадай, де ти бачив / бачила крейду?
Як ти її використовував?
Що роблять з графіту?
Які вироби люди роблять із дорогоцінного каміння?
Знайди їх на малюнках і назви.
Подумай, чому таке каміння називають дорогоцінними.

Разом з дорослим з'ясуй, чи є у вашому домі вироби з корисних копалин. Як їх використовують люди?

Вода

Вода — це нежива природа. Більшу частину поверхні Землі вкриває вода — це річки і озера, моря і океани. Вода є в землі й повітрі. Льодовики в горах і хмари у небі — це теж вода. Вода входить до складу всього живого на Землі. Вода необхідна всім живим істотам, без води вони загинуть. Без води не можуть жити ні люди, ні тварини, ні рослини. Без води життя на Землі неможливе.

Роздивись малюнок й пригадай кому потрібна вода.



Назви тварин на малюнку, які живуть у воді.
Яким тваринам потрібна вода, щоби пити?
Чи потрібна вода рослинам?
Чи знаєш ти рослини, що ростуть у воді? Назви їх.
Чому Землю називають «голубою планетою»?
Які ти знаєш водойми?
Розкажи, які водойми є у твоїй місцевості?



Роздивись малюнки і назви водних мешканців.
Хто зайвий в цьому ряду?



Користуючись малюнком, розкажи, для яких потреб люди використовують воду?



Подумай, як використовують воду у процесі приготування їжі?
У процесі яких гігієнічних процедур люди використовують воду?
Для чого ґрунт поливають водою?
Як рятувальники використовують воду?

У природи є три стани води. Зазвичай вона рідка, але при сильному холоді перетворюється на твердий лід. Якщо воду сильно нагріти, вона стає невидимою парою, яка піднімається вгору.

Роздивись малюнки станів води.

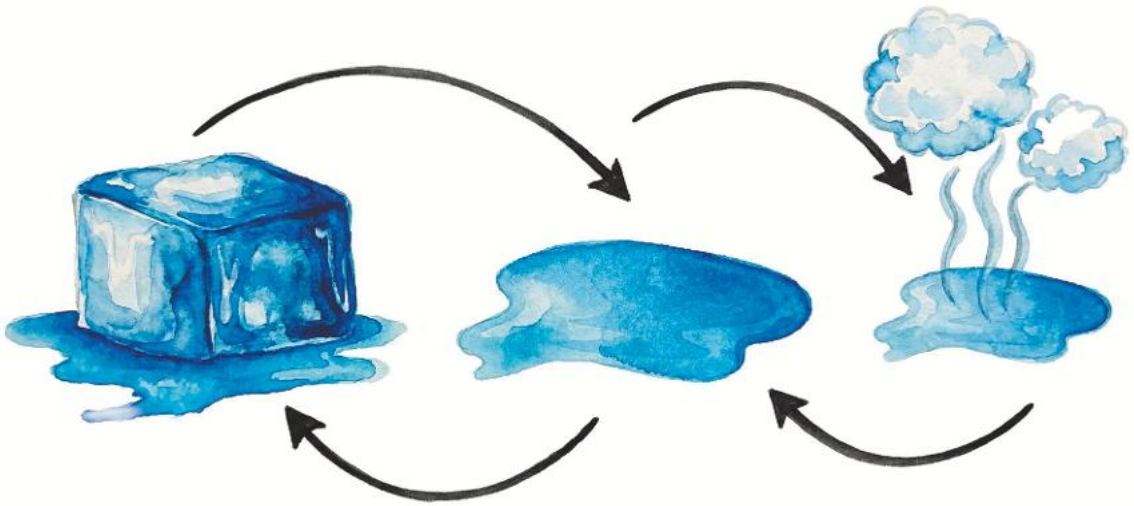

Які ти знаєш стани води? Назви і покажи на малюнку.
За яких умов вода перетворюється на лід?
За яких умов вода перетворюється на пару?

Якщо нагрівати грудочку льоду, вона розтане і стане рідиною. Якщо нагрівати рідину, вона буде випаровуватися — перетворюватися на пару. І навпаки, якщо водяну пару охолоджувати, пара стане рідиною, а потім, замерзнувши, перетвориться на твердий лід.

Водойми

Водойми — це природні скупчення води на земній поверхні. Це моря і океани, що мають солону воду, річки і озера з прісною водою. Штучні водосховища, наприклад ставки і водосховища створила людина.

Роздивись малюнки водойм. Запам'ятай, як вони називаються.



Річки



Озера



Моря

Які бувають водойми?
Які водойми мають солону воду? Відповідь знайди в тексті.
Які водойми мають прісну воду?

Особливість річки полягає в тому, що її вода постійно перебуває в русі. Цей рух називається течією. Початком річки може бути джерело, болото або озеро. Початок річки називається **витік**. У річку можуть впадати **притоки** — інші річки чи струмки. Заглиблення, по якому тече річка, називається **русло**. Місце, де річка впадає в озеро, море або іншу річку, називається **гирло**.



Роздивись малюнок. Знайди і покажи на малюнку витік, притоки, русло, гирло.

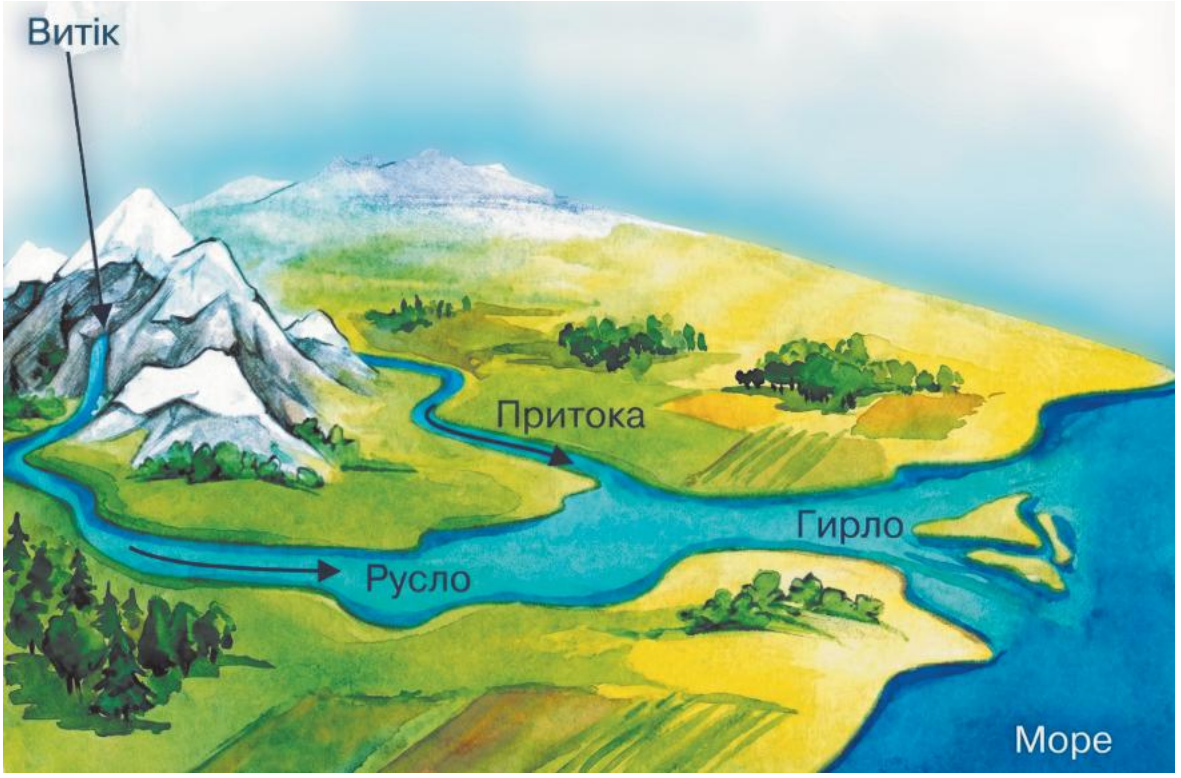

Пригадай, чи бачив / бачила ти колись річку?
Чи є річка в твоєму місті чи селі?
Назви основні частини ріки.

Найбільші річки України: Дунай, Дніпро, Дністер. Багато міст і поселень виникли саме на берегах річок – Київ на Дніпрі, Одеса біля Дністра. Річки — важливі транспортні сполучення, особливо Дніпро та Дунай, їхніми водами переправляють вантажі на кораблях. А ще річки — місце відпочинку, туризму і рибальства.

Пригадай, які назви річок України ти знаєш?
Які з цих річок ти бачив / бачила на власні очі?
Чи відпочивав / відпочивала ти колись на річці? Як саме?

Повітря

Повітря прозоре й безбарвне. Воно не має запаху й смаку. Ми не помічаємо його. Але це не означає, що ми не маємо в ньому потреби.



Відомо, що без їжі людина може прожити кілька тижнів. Без води — кілька днів. А от без повітря людина не зможе прожити й кількох хвилин, адже воно потрібне нам для дихання. Повітрям дихають також рослини й тварини.

Нашу планету оточує шар повітря, який науковці називають атмосферою. Вона працює як велика ковдра: береже земне тепло і захищає нас від сонячного перегріву.

Для чого потрібно повітря людині?
Розкажи про повітря, використовуючи слова із тексту.
Як називається шар повітря, що огортає Землю?

Зроби повітряний літачок з паперу.

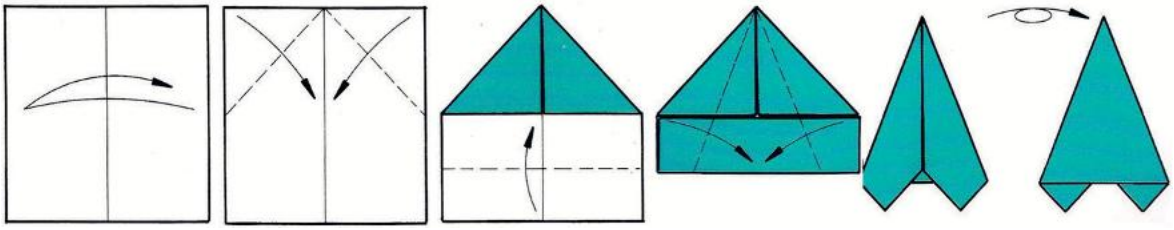

Коли повітря навколо нас починає активно рухатися, ми відчуваємо вітер. Прочитай, яку корисну роботу може виконувати вітер. Вітер приносить користь природі, людині та є джерелом чистої енергії.



Вітер переносить насіння та пилок, сприяючи розмноженню рослин, розганяє хмари та сприяє опадам.

В спекотні дні охолоджує повітря, створюючи комфорт для людини. В сільському господарстві люди використовують вітер для сушіння зерна, запилення культур.



Вітрові турбіни виробляють електроенергію без використання палива. Це **екологічно чисте джерело енергії**, що зменшує небезпечні викиди у повітря. Вітрові електростанції можуть забезпечувати енергією як великі міста, так і віддалені регіони.



Як називається рух повітря?

Яку користь вітер приносить природі? Відповідь знайди в тексті.

Яку користь вітер приносить людині? Відповідь знайди в тексті.

Що виробляють вітрові турбіни? Відповідь знайди в тексті.

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Як називається верхній пухкий шар землі, в якому ростуть рослини і живуть тварини?
2. Що входить до складу ґрунту?



3. Яку назву має родючий шар ґрунту?
4. Як люди використовують пісок?
5. Як люди використовують глину?
6. Які корисні копалини ти знаєш?
7. Які ти знає стани води? Назви і покажи на малюнку.



8. Назви основні частини ріки.
9. Які назви річок України ти знаєш?
10. Як називається шар повітря навколо Землі?
11. Як називається рух повітря?

ЖИВА ПРИРОДА

Рослини

Людина вирощує різні рослини на полях і городах, у садах і теплицях, на балконі й підвіконні. Рослини оточують нас усюди. Вони ростуть у лісах і на луках, у парках і скверах. Рослини живуть у річках, озерах, морях, океанах, у долинах і на високих горах.

Рослини навколо нас величезні і дрібненькі, серед них є ті, що живуть багато років, і життя яких триває весну, літо, осінь — доки вдосталь сонячного світла й тепла.







Роздивись малюнки і назви, де ростуть рослини. Відповідь знайди в тексті.

Які рослини на малюнку тобі відомі? Де ти їх бачив / бачила?

Що рослини одержують від неживої природи?

Які рослини тобі подобаються?

Щоб виростити садову квітку, треба спочатку висіяти в землю насіння, потім доглядати рослину, поливати, видаляти бур'яни. Проте і на лузі, і в лісі, і в полі росте багато різних квітів, хоча їх ніхто не садив і не доглядав. Про них подбала сама природа. Вітерець приніс насіннячко, дощик його полив, сонечко пригріло — і виросла чудова квіточка.

За малюнком відслідкуй розвиток рослини.
Чи може насіння прорости без води, тепла, світла?
Що потрібно рослині для росту?

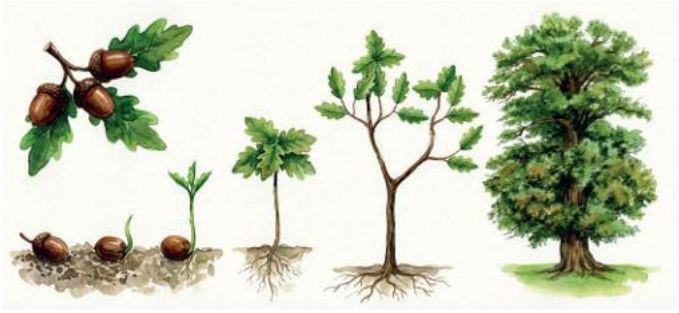

Для життя рослині необхідні тепло, світло, повітря, ґрунт і вода.

Роздивись малюнок і скажи, що для рослини є джерелом світла і тепла?
Звідки рослина бере воду?
Для чого рослині ґрунт?

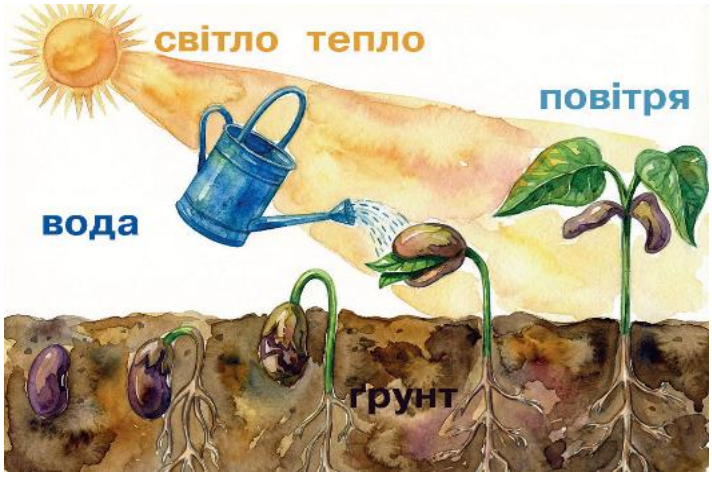

Рослини можна розділити на дві великі групи. Ті, що ростуть самостійно в дикій природі, називаються **дикорослими**.

Роздивись малюнки. Назви відомі тобі рослини.



Де ростуть дикорослі рослини?

А ті рослини, які люди спеціально висаджують на полях і в садах для своїх потреб, мають назву **культурні**. Культурні рослини ростуть у садах, на городах, полях.

Роздивись малюнки. Назви відомі тобі рослини. Це культурні рослини.



Як людина використовує культурні рослини?
Які овочі тобі подобаються? А фрукти?

Овочі вирощують на ланах, городах, у теплицях. Фрукти та ягоди вирощують у садах.





Покажи на малюнку овочі. Назви їх.
Покажи на малюнку фрукти, ягоди. Назви їх.
Які фрукти і ягоди тобі найбільше смакують?

Рослини — це справжні помічники людини: вони годують, одягають, лікують, навіть прикрашають наш дім. Люди використовують різні частини рослин: корені, стебла, листки, квітки, плоди і насіння.

Кожна рослина складається з окремих частин, які називають органами. Корінь відповідає за стійкість і живлення, стебло тримає листя, а плоди з насінням допомагають рослині розмножуватися.

Корені

Роздивись малюнки коренів рослин.
Назви знайомі тобі рослини.
Як люди використовують корені цих рослин?
Яка з цих рослин тобі смакує?



Стебла

Роздивись малюнки стебел рослин.

З товстих стебел дерев (деревини) роблять будинки, меблі: столи, стільці, книжкові полиці та папір. З волокон стебел льону та конопель роблять нитки, тканини.



З якої частини дерева заготовляють деревину?
Що люди роблять з деревини?
Як люди використовують волокна льону, конопель?

Листки

Роздивись малюнки листків рослин.
Які рослини тобі знайомі?
Як люди використовують їх?
Які страви готують з листя салату, руколи?
Які з цих рослин тобі смакують?






Квітки

Квіти — чарівні подарунки від природи. Вони гарні, пахнуть і навіть можуть бути корисними!

Люди вирощують квіти для оздоблення клумб, приміщень, для букетів. З квітів виготовляють парфуми. З них готують чай.





Назви квіти які ти знаєш?
Як люди використовують квіти?

Плоди з насінням

Плоди й насіння — це справжні скарби рослин, які люди використовують у багатьох сферах життя. Плоди використовують в їжу: яблука, груші, сливи, виноград — люди їх їдять свіжими або роблять соки, варення, компоти, роблять солодощі й напої. Помідори, огірки, баклажани, гарбузи, кабачки, перець, стручкову квасолю використовують у корисних стравах. Насіння, горіхи — їдять сирими, смаженими або додають у страви. З насіння соняшника, льону, ріпаку отримують рослинні олії. Зернові рослини — дуже важливі для людини. Зерно — це, по суті насіння, є основою харчування для людей: хліб, крупи, та кормів для тварин.

Роздивись малюнки і назви знайомі тобі рослини.









Як люди використовують плоди фруктів та ягід?
Як люди використовують плоди овочів?
З насіння яких рослин виготовляють рослинні олії?
Чому важливі зернові рослини?

Ти вже знаєш, що люди навчились обробляти землю і вирощувати рослини, які вони використовують у їжу. Люди вирощують овочі на городах і на полях.

Роздивись малюнки. Знайди і покажи город, поле.
Пригадай, як обробляють землю?
Назви, якими інструментами перекопують землю в городі, у полі, якими рихлять землю?





Овочі містять багато поживних речовин і вітамінів. В одних овочів (капуста, помідори, огірки, перець, гарбуз тощо) для споживання людиною придатні соковиті частини, розташовані над землею. В інших овочів (буряк, морква, редька тощо) їстівні частини розташовані в землі.

Роздивись малюнок. Назви рослини, які на ньому зображені.

Які овочі ти знаєш?
Чим корисні овочі?
Які овочі ти любиш споживати?
Як збирають твої улюблені овочі?



Роздивись малюнки. Назви рослини, які на них зображені. Порівняй ці рослини.





У якої рослини листя більшого розміру?
У якої рослини стебло тонке, стелиться?
Порівняй плоди огірка і кабачка.
Чим вони схожі?
Чим відрізняються?

Деякі рослини мають соковите коріння. У буряка, моркви, цибулі їстівна частина розташована в землі. Коріння цих рослин не тільки утримують рослину в землі, а й накопичують в них корисні речовини. Тому люди використовують в їжу коріння цих рослин. Такі рослини називаються коренеплоди.

Роздивись малюнок. Покажи і назви відомі тобі рослини.
Яку частину цих рослин люди використовують у їжу?
Як називаються такі рослини?



На городах люди вирощують овочі для своєї родини. Але не всі люди мають свій город, тому створили спеціальні господарства, де вирощують велику кількість овочів. В них працюють люди, які вирощують овочі, — овочівниками або плодоовочівниками. Ці овочі привозять до магазинів, де їх можна придбати. В таких господарствах овочі вирощують не на грядках, а на полях.

Роздивись малюнки.
Подумай і дай відповідь, чому овочівники вирощують овочі на великих полях?



Знайди в тексті відповіді на запитання:

Для кого вирощують овочі у городах, у великих господарствах?

Як називаються люди, які вирощують овочі у великих господарствах?

Де можна придбати овочі, які вирощуються на великих господарствах?



Коли люди хочуть виростити рослини, які ростуть у теплих країнах, вони будують теплиці. Теплиці захищають рослини від холоду. Там рослини ростуть і дають плоди. Якщо теплиця має обігрів, то там можна вирощувати овочі, фрукти і квіти навіть взимку.

Роздивись малюнки. Покажи теплицю.





Які рослини вирощують у теплицях?
Як ти гадаєш, навіщо люди будують теплиці?
Чи бачив / бачила ти теплицю? Що в ній вирощували?
Чому рослини можуть рости в теплиці навіть взимку?

Сад

Люди спеціально висаджують сади, доглядають за ними. В садах люди вирощують яблукі, груші, сливи, виші, черешні, абрикоси. Дерева в саду ростуть повільно. Тільки за декілька років на деревах з'являються перші плоди.

Як з'являються фруктові дерева?
Хто доглядає за садами?
Коли з'являються перші плоди у садах?
Чи є у твоїй родині сад? Що в ньому росте?

Роздивись малюнки. Розкажи, що роблять люди?
Пригадай, що ще можна виростити в саду?





В садах вирощують ягідні кущі: малину, чорну смородину, аґрус, порічку. Багато людей створюють квітники, де вирощують гарні квіти. Дерева і кущі у садах ростуть і приносять плоди протягом декількох років. Квіти також можуть рости декілька років. Наприклад, троянда. Такі квіти називаються багаторічні. Є квіти, що цвітуть і дарують людям радість лише один рік. Вони називаються однорічні. Наприклад, айстри. Для того, щоб виростити однорічні квіти, кожного року необхідно засіювати насіння цих рослин або висаджувати розсаду.

Роздивись малюнки. Знайди і покажи садові кущі. Покажи садові квіти. Назви ті, які ти бачив / бачила.



Де люди вирощують квіти?
Для чого люди вирощують квіти?
Які квіти називають багаторічними?
Які квіти називають однорічними?
Розкажи, як можна виростити однорічні квіти?

Лікарські рослини

Існують лікарські рослини, які допомагають боротися з хворобами.

Лікувальні речовини можуть знаходитися в листках, квітках, корінні, насінні, плодах та навіть у корі рослин. Важливо добре знати рослини, які вони мають лікувальні властивості, вміти правильно їх застосовувати. Квіти липи або ромашки мають цілющу силу, яка полегшує застуду. Такі рослини можна знайти в лісі або придбати в аптеці.

Корисну частину лікарських рослин люди збирають, висушують. Також лікарські рослини можна купити в аптеці. На упаковці з рослинами указано, як і при яких захворюваннях можна використовувати. Перед тим, як лікуватися рослинами, необхідно обов'язково порадитися з лікарем.



Ромашка



Звіробій



Липовий цвіт

Чому деякі рослини називають лікарськими?
У яких частинах рослин можуть знаходитися корисні речовини?
Які лікарські рослини ти знаєш?
Які лікарські рослини заготовляють на зиму твоя мама, бабуся, рідні? Як вони це роблять?
Де можна купити лікарські рослини?

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Які рослини називаються дикорослими? Де ростуть дикорослі рослини?
2. Як обробляють землю у власних городах і великих господарствах. Назви, якими інструментами перекопують землю в городі, у полі, якими рихлять землю.



3. Чому деякі рослини називаються культурними? Як людина використовує культурні рослини?
4. Назви рослини, які людина вирощує заради коренів. Розкажи, як використовують моркву, буряк, цибулю. Які ще рослини, що їх вирощують заради коренів, ти знаєш?



5. Як люди використовують різні частини (органи) рослин?
6. Як ти гадаєш, навіщо люди будують теплиці? Які рослини вирощують у теплицях?
7. Які рослини вирощують у саду? Чи можна їх назвати культурними рослинами?
8. Розкажи про свої улюблені квіти. Як ти вважаєш, для чого люди складають із квітів букети?
9. Які лікарські рослини ти знаєш?

Тварини

На Землі проживає велика чисельність різноманітних тварин. Деякі з них приручені людиною і стали свійськими тваринами. Вони все життя потребують людської опіки, без догляду і захисту вони загинуть. Найбільш відомі свійські тварини — це корова, баран, свиня, кінь.

Знайди в тексті і прочитай назву свійських тварин.
Хто має піклуватися про свійських тварин?

Роздивись малюнки. Знайди і покажи відомих тобі тварин. Що ти знаєш про цих тварин?



Пригадай, чим харчуються ці тварини? Яку користь вони приносять людині?

Для допитливих

Більшість свійських тварин їдять рослинну їжу (траву), тому їх називають **травоїдні**.

Людина піклується про домашніх тварин. Вона повинна подумати про те, де тварини будуть жити і чим їх нагодувати. Влітку, коли на луках багато трави, люди виводять тварин на пасовища. На пасовище свійських тварин охороняє пастух, тому що на них можуть напасти вовки. На ніч тварин заводять на ферму. На фермі тварини знаходяться і в холодні сезони, коли на пасовищах немає трави. Люди влітку заготовляють сіно для того, щоб взимку тварини не залишилися без їжі.

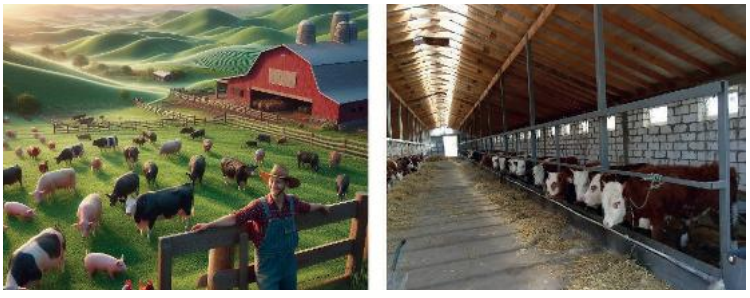

Розкажи, як людина піклується про домашніх тварин.
Що їдять свійські тварини влітку, що взимку?
Як люди заготовляють сіно?
Навіщо тварин на пасовищі потрібно охороняти?
Для чого люди приручили деяких тварин?

Дикі тварини самостійно живуть в природі, самі собі шукають їжу, влаштовують житло, бояться людей.

Роздивись малюнки. Знайди і назви відомих тобі тварин.
Розкажи, де живуть ці тварини?
Чому ці тварини називаються дикими?

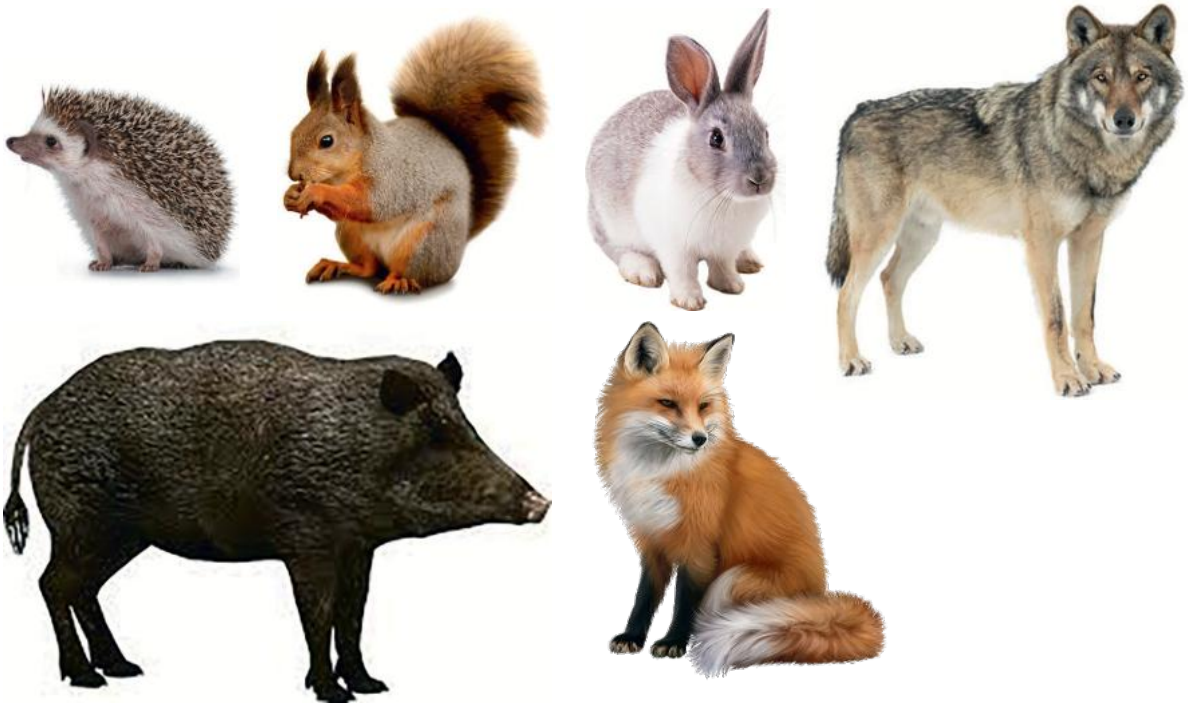

Пригадай, як пов'язана між собою нежива і жива природа. Рослини і тварини пов'язані між собою. Птахи, звірі живляться насінням і плодами рослин. Вони розносять плоди і насіння на далекі відстані і сприяють поширенню рослин у природі. Є тварини, що їдять інших тварин. Наприклад, лисиці полюють на зайців. Для вовків гарна здобич — козулі. Такі зв'язки між живими організмами називають ***ланцюгами живлення***.

За малюнком розкажи, чим живляться тварини?
Хижі дикі тварини харчуються м’ясом — вони полюють на інших тварин. Травоїдні дикі тварини їдять рослинну їжу.





Подивись на малюнок і назви, що їдять травоїдні дикі тварини.

Птахи

Пригадай, чим вкрито тіло птахів. Подумай і дай відповідь, що допомагає птахам літати.

Роздивись малюнки. Знайди і покажи птахів, яких ти знаєш. Назви їх.



Знайди і покажи співочих птахів. Чому вони так називаються? Що птахи вживають в їжу?

Подумай і дай відповідь, які птахи відлітають у вирій, а які залишаються зимувати. З чим це пов'язано?

Роздивись малюнки. Розкажи, де полюють за комахами птахи? Які птахи тобі знайомі? Назви їх.



Хто захищає рослини від шкідників?

Покажи синицю. Опиши її.

Знайди і покажи на малюнках дятла, ластівку.

Яку користь приносять птахи?

Намалюй пташку, яка тобі сподобалася, за зразком.

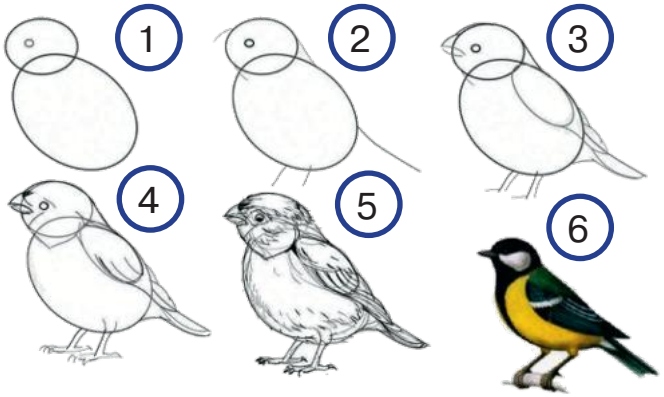

Домашні птахи

Багато років тому люди приручили деяких диких птахів, зробивши їх свійськими. Найпопулярнішими серед них стали качки та гуси. Завдяки постійному догляду та гарному живленню вони стали значно більшими за своїх диких предків, але майже втратили здатність літати на великі відстані.

Сьогодні для вирощування великої кількості птахів існують спеціальні птахоферми. Там люди створюють для них комфортні умови та забезпечують кормом. Свійські птахи зазвичай мають біле забарвлення. Вони дуже корисні в господарстві, адже дають нам яйця, корисне м'ясо та м'який пух для подушок і ковдр.

Роздивись і порівняй на малюнках диких і домашніх гусаків і качок.

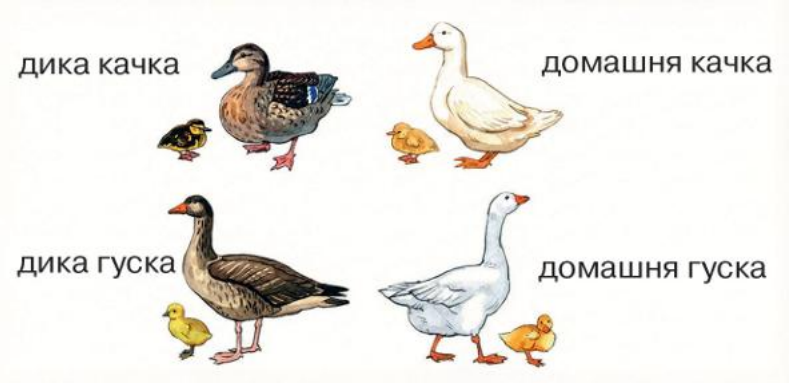

Як ти гадаєш, для чого люди приручили гусаків і качок? Як люди піклуються про домашніх пахів?

Порівняння «Дикі і домашні птахи»

Подібність: схожа будова тіла (довга шия, лапи з перетинками), відкладають яйця, виводять пташенят.

Відмінності:

Дикі птахи	Домашні птахи
Гарно літають. На зиму відлітають в теплі краї.	Майже не літають. Зиму проводять на фермі, пташиному подвір'ї.
Колір пір'я яскравий.	Здебільше білого кольору.
Самі собі добувають їжу. Захищаються від ворогів.	Годують і піклуються про них люди.

Комахи

Роздивись малюнки. Назви зображених комах.
Кого з них ти бачив?
Розкажи, що ти знаєш про кожного з них?

Комахи — це найчисленніші мешканці нашої планети. Їх можна зустріти в небі, на землі та навіть глибоко в ґрунті.



Метелики і бабки мають великі гарні крила. Метелики завжди тримаються ближче до квітучих галявин, адже їхня основна їжа — це солодкий нектар, який вони знаходять у квітках.

Бабки живуть біля водойм. Різні комахи активні в різний час доби. Бабки майстерно літають над водою протягом дня, а великі хрущі вилітають зі своїх схованок лише ввечері. Комари не люблять яскраве світло, і частіше вилітають ввечері в прохолодну погоду. Мухи ж надають перевагу сонячним місцям та часто з'являються там, де людина залишає залишки їжі.

Де живуть метелики?
Чим вони харчуються?
Які комахи люблять сонце і тепло?
Які комахи не люблять сонце?

ПЕРЕВІРЯЄМО, ЩО ВМІЄМО ТА ЗНАЄМО

1. Розділи зображених тварин на свійських і диких. Назви спочатку свійських тварин і покажи, де вони мешкають, а потім диких тварин. Яку користь приносять людині свійські тварини?



2. Наведи приклади диких та домашніх птахів.
3. Наведи приклади комах.

ЗМІСТ

ПРИРОДА — ЧАСТИНА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Природа навколо нас 4
Жива і нежива природа 5
Зв'язки між живою і неживою природою 8
Явища природи 16
Як ми досліджуємо природу 21
Спостереження 21
Вимірювання 26
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 31

ПОНЯТТЯ ПРО ВСЕСВІТ 33
Земля — планета, на якій ми живемо 39
Добовий рух Землі 41
Частини доби 43
Дні тижня 44
Рух Землі навколо Сонця 45
Залежність змін у живій природі від діяльності Сонця 48
Земля на глобусі і карті 49
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 53

ПОРИ РОКУ 56
Осінь 58
Рослини восени 60
Тварини восени 65
Праця людей восени 68
Зима 71
Рослини взимку 73
Тварини взимку 75
Праця людей взимку 77
Весна 78
Рослини навесні 81
Тварини навесні 84
Праця людей навесні 87

Літо 89
Рослини влітку 92
Тварини влітку 95
Праця людей влітку 99
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 101

НЕЖИВА ПРИРОДА

Ґрунти 103
Пісок 107
Глина 109
Каміння 110
Корисні копалини 111
Вода 113
Повітря 118
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 120

ЖИВА ПРИРОДА

Рослини 121
Сад 131
Лікарські рослини 132
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 133
Тварини 134
Птахи 138
Комахи 140
Перевіряємо, що вмієм та знаємо 141

Навчальне видання

Сніжана ТРИКОЗ
Ганна БЛЕЧ

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

підручник інтегрованого курсу
для осіб з особливими
освітніми потребами (F 70)

4 клас (у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Відповідальний редактор *О. Костюченко*
Редактор *О. Єсипова*
Макет обкладинки *Ж. Осипова*
Комп'ютерна верстка *А. Берлін*

У підручнику використано ілюстративний матеріал
з відкритих джерел мережі «Інтернет»,
матеріали фотобанку Shutterstock та матеріали фотобанку Freepik.
Усі матеріали в підручнику використано з навчальною метою відповідно до
законодавства України про авторське право і суміжні права. Бренди та ресурси
зображуються лише з освітньою метою та не є закликом до їх купівлі / відвідування.

Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,12. Обл.-вид. арк. 12,09.
Наклад 10103 прим.
Зам. № 26-06-2912

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО АТЛАНТ»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7928 від 08.09.2023
Адреса редакції: 02095, м. Київ, вул. Княжий Затон, буд. 9а, офіс 369
Email: atlant_publishing@ukr.net

Віддруковано у ТОВ «ПЕТ», вул. Максиміліанівська,17, м Харків, 61024
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6847 від 19.07.2019 р.

